

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİRDECİ ALİ'NİN KESİKBAŞ DESTANI
(DİL İNCELEMESİ-METİN-DİZİN)

HİLAL TEPELİ

OCAK-2021

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KİRDECİ ALİ'NİN KESİKBAŞ DESTANI
(DİL İNCELEMESİ-METİN-DİZİN)**

HİLAL TEPELİ

TEZ DANIŞMANI:
Doç. Dr. Beytullah BEKAR

OCAK-2021

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

(İmza)

Hilal TEPELİ

(21/01/2021)

ÖZ

KİRDECİ ALİ'NİN KESİKBAŞ DESTANI (DİL İNCELEMESİ-METİN-DİZİN)

Tepeli, Hilal

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Beytullah Bekar

Ocak 2021

13. ve 15. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzcaya dayalı olarak kurulup gelişmiş yazı diline Eski Anadolu Türkçesi adı verilmiştir. Kesikbaş Destanı, Eski Anadolu Türkçesine ait bir eserdir. Bu çalışmada, Dresden Kütüphanesi Mscr. Dresd. Ea. 175'te kayıtlı mecmua içinde 1b-7b varakları arasında bulunan Kesikbaş Destanı incelenmiştir.

Bu çalışma "Dil İncelemesi, Metin ve Dizin" olmak üzere üç başlık altında toplanıp ele alınmıştır. Metnin ses ve şekil bilgisi incelenerek dönemin dil özellikleri ortaya konmuştur. Metin bölümünde metnin transkripsiyon alfabeti kullanılarak eserin Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Dizin bölümünde ise her kelime alfabetik sıraya konularak anlamları ile birlikte hangi dilde yer aldığı gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda yararlanılan kaynakları gösteren bir kaynakça verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kirdecı Ali, destan, Kesikbaş Destanı, Eski Anadolu Türkçesi, manzum hikâye.

ABSTRACT

KESIKBAS SUPPORT OF KIRDECI ALI
(LANGUAGE ANALYSIS-TEXT-INDEX)

Tepeli, Hilal

Master, Turkish Language and Literature

Thesis Manager: Associate Prof. Beytullah Bekar

January 2021

Between the 13th and 15th centuries, the language of Old Anatolian Turkish was established and developed in Anatolia based on Oğuzca. The Kesikbaş Epic is a work of Old Anatolian Turkish. In this master's thesis, MSc from Dresden Library. Dresde. EA. 1b-7b foils of Kesikbaş Epic, which is located between the 1b-7b foils in the journal registered in 175, were examined.

This study has been gathered under three titles as "Language Analysis, Text and Index". The phonetic and morphological knowledge of the text was examined and the linguistic features of the period were revealed. In the text part, the work was transferred to Latin letters using the transcription alphabet of the text. In the index section, each word is put in alphabetical order and its meanings and language are given. At the end of the study, a study showing the resources used is given.

Keywords: Kirdeci Ali, epic, Kesikbaş Epic, Old Anatolian Turkish, epos.

ÖN SÖZ

Anadolu'da gelişen Türk edebiyatının en eski eserlerinden biri sayılan Kesikbaş Destanı, halkın dinî duygularını canlı tutmak amacıyla Hz. Peygamber'in faziletlerini ve Hz. Ali'nin İslâm uğrunda ki kahramanlıklarının anlatıldığı dinî-destanî nazım tarzında yazılmış bir halk hikâyesidir.

Bu çalışmada, Dresden Kütüphanesi Mscr. Dresd. Ea. 175'te kayıtlı mecmua içinde 1b-7b varakları arasında bulunan Kesikbaş Destanı ses ve şekil bakımından incelenmiştir.

Araştırmacıların eserin sağlıklı bir metnini oluşturmasına katkı sağlamak, dil özelliklerini tespit etmek ve kelime hazinesini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışma "Dil incelemesi-Metin-Dizin" bölümlerinden oluşmaktadır.

Dil incelemesi bölümünde eser; ses ve şekil bilgisi açısından değerlendirilmiştir.

Metin başlıklı bölümde eser, transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarılmıştır. Metin 13 varaktan oluşmaktadır. Her sayfa başında varak numarası köşeli parantez ile şu şekilde gösterilmiştir: [1^b], [2^a], [2^b] ... satır numaraları kullanılmıştır.

Dizin bölümünde eserin gramatikal dizini verilmiştir. Alıntı kelimelerin hangi dilden alındığı yazılmıştır.

Bu tezi hazırlamamda emeği geçen danışman hocam Beytullah Bekar'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	İV
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KESİKBAŞ DESTANI'NIN DİL İNCELEMESİ	11
1.1. YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ	11
1.1.1. Ünlülerin Yazılışı	11
1.1.1.1. /a/ Ünlüsü	11
1.1.1.2. /e/ Ünlüsü	12
1.1.1.3. /ı/, /i/ Ünlüsü	12
1.1.1.4. /o/, /u/, /ö/, /ü/ Ünlüleri	13
1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	13
1.1.2.1./b/, /p/ Ünsüzleri.....	13
1.1.2.2. /c/, /ç/ Ünsüzleri	14
1.1.2.3. /d/, /t/ Ünsüzleri.....	15
1.1.2.4. /g/, /k/ Ünsüzleri.....	15
1.1.2.5. /ŋ/ Ünsüzü	16
1.1.3. Şeddenin Kullanımı (˘)	16
1.1.4. Bitişik Yazılan Kelimeler.....	16
1.2. SES BİLGİSİ	16
1.2.1. Ses Düşmesi	16
1.2.1.1. Ünlü Düşmesi.....	17
1.2.1.2. Ünsüz Düşmesi	17

1.2.1.3. Karşılaşılan İki Ünsüzden Birinin Düşmesi (Tekleşme).....	17
1.2.1.4. Hece Yutumu	18
1.2.2. Ses Türemesi	18
1.2.2.1. Ünlü Türemesi.....	18
1.2.2.2. Ünsüz Türemesi	18
1.2.3. Ses Değişmeleri.....	19
1.2.3.1. Ünlü Değişmesi.....	19
1.1.3.2. Kapalı /e/ Ünlüsü.....	19
1.2.3.3. Ünsüz Değişmesi.....	20
1.2.3.3.1. Ünsüz Tonlulaşması	20
1.2.3.3.2. Ünsüz Sızıcılaşması	21
1.2.4. Hece Kaynaşması	22
1.2.5. Uyumlar	22
1.2.5.1. Ünlü Uyumu.....	22
1.2.5.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	23
1.2.5.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	23
1.2.5.1.2.1. Yuvarlaklaşma.....	24
1.2.5.1.2.1.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma.....	24
1.2.5.1.2.1.1.1. Türkçe Kelimelerde Yuvarlaklaşma	24
1.2.5.1.2.1.2. Eklerde Yuvarlaklaşma	24
1.2.5.1.2.1.2.1. Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşmış Yapım Ekleri .	24
1.2.5.1.2.1.2.2. Çekim Eklerinde Yuvarlaklaşma	25
1.2.5.1.2.1.2.3. Çekim Eklerindeki Düz Biçimli Uyumsuzluk	26
1.3. ŞEKİL BİLGİSİ	26
1.3.1. Kelime Yapımı	26
1.3.1.1. Yapım Ekleri	26

1.3.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler.....	26
1.3.1.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler	27
1.3.1.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler	27
1.3.1.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	28
1.3.2. Kelime Çekimi ve Çeşitleri.....	28
1.3.2.1. İsimler	28
1.3.2.1.1. İsim Çekim Ekleri	28
1.3.2.1.1.1. Çokluk Eki	28
1.3.2.1.1.2. İyelik Ekleri.....	29
1.3.2.1.1.3. Hal Ekleri	29
1.3.2.1.1.3.1. Yalın Hali (Ø)	29
1.3.2.1.1.3.2. İlgi (Tamlama) Hali	30
1.3.2.1.1.3.3. Yükleme Hâli	30
1.3.2.1.1.3.4. Yönelme Hâli	31
1.3.2.1.1.3.5. Bulunma Hâli	31
1.3.2.1.1.3.6. Ayrılma Hâli	31
1.3.2.1.1.3.7. Vasıta Hâli.....	32
1.3.2.1.1.3.8. Eşitlik Hâli	32
1.3.2.1.1.4. İsimlerde Soru Şekli.....	32
1.3.2.2. Zamirler.....	32
1.3.2.2.1. Şahıs Zamirleri	33
1.3.2.2.2. İşaret Zamirleri.....	33
1.3.2.2.3. Dönüştülük Zamirleri	34
1.3.2.2.4. Belirsizlik Zamirleri	34
1.3.2.2.5. Bağlama Zamirleri	34
1.3.2.3. Sıfatlar	35

1.3.2.3.1. Niteleme Sıfatları	35
1.3.2.3.1.1. Yabancı Asıllı Niteleme Sıfatları	35
1.3.2.3.1.2. Türkçe Asıllı Niteleme Sıfatları	35
1.3.2.3.2. Belirtme Sıfatları	35
1.3.2.3.2.1. İşaret Sıfatları	36
1.3.2.3.2.2. Sayı Sıfatları	36
1.3.2.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	36
1.3.2.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	36
1.3.2.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları	36
1.3.2.3.2.4. Soru Sıfatları	37
1.3.2.4. Zarflar	37
1.3.2.4.1. Yer-Yön Zarfları	37
1.3.2.4.2. Soru Zarfları	37
1.3.2.4.3. Azlık-Çokluk Zarfları	37
1.3.2.5. Edatlar	37
1.3.2.6. Fiil Çekimi	39
1.3.2.6.1. Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri	39
1.3.2.6.1.1. Şahıs Zamiri Kaynaklı Şahıs Ekleri	39
1.3.2.6.1.2. İyelik Eki Kaynaklı Şahıs Ekleri	39
1.3.2.6.2. Fiil Çekiminde Zaman	40
1.3.2.6.2.1. Basit Kipler	40
1.3.2.6.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	40
1.3.2.6.2.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman	41
1.3.2.6.2.1.3. Geniş Zaman	41
1.3.2.6.2.1.4. İstek Kipi	41
1.3.2.6.2.1.5. Şart Kipi	42

1.3.2.6.2.1.6. Gereklilik Kipi	42
1.3.2.6.2.1.7. Emir Kipi.....	43
1.3.2.6.2.2. Birleşik Kipler	43
1.3.2.6.2.2.1. Hikâye	43
1.3.2.6.2.2.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi	43
1.3.2.6.2.2.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi	44
1.3.2.6.2.2.1.3. İsteğin Hikâyesi.....	44
1.3.2.6.2.2.2. Geniş Zamanın Şartı.....	44
1.3.2.6.2.2.3. Geniş Zamanın “iken” Şekli	45
1.3.2.6.2.2.4. Fiil Çekiminde Soru Şekli.....	45
1.3.2.6.3. Fiilimsiler	45
1.3.2.6.3.1. İsim-Fiiller	45
1.3.2.6.3.2. Zarf-Fiilleri.....	45
1.3.2.6.3.2.1. Durum Zarf-Fiilleri	46
1.3.2.6.3.2.2. Bağlama Zarf-Fiilleri	46
1.3.2.6.3.3. Sıfat-Fiiller	46
1.3.2.7. İsimlerde Bildirme	47
1.3.2.7.1. Geniş Zaman	47
1.3.2.7.2. Görülen Geçmiş Zaman	47
1.3.2.8. Yabancı Unsurlar	47
1.3.2.8.1. Arapça Unsurlar	48
1.3.2.8.1.1. Sona Gelen Arapça Unsurlar.....	48
1.3.2.8.2. Farsça Unsurlar	48
1.3.2.8.2.1. Başa Gelen Farsça Unsurlar	48
1.3.2.8.2.2. Sona Gelen Farsça Unsurlar	48
1.4. KELİME GRUPLARI	49

1.4.1. Tekrar Grupları.....	49
1.4.1.1. Aynen Tekrarlar	49
1.4.1.2. Zıt Anlamalı Tekrarlar	49
1.4.2. Bağlama Grubu	49
1.4.3. Sıfat Tamlaması	49
1.4.4. İsim Tamlaması.....	50
1.4.5. Ünlem Grubu.....	50
1.4.6. Sayı Grubu	50
1.4.7. Edat Grubu	50
1.4.8. İsim-Fiil Grubu	51
1.4.9. Sıfat-Fiil Grubu	51
1.4.10. Zarf-Fiil Grubu.....	51
1.4.11. Birleşik Fiil Grubu	51
1.4.11.1. İsim+Yardımcı Fiil.....	51
1.4.11.2. Fiil+Zarf-fiil+Fiil	52

2. BÖLÜM

METİN	53
--------------------	-----------

3. BÖLÜM

DİZİN	64
--------------------	-----------

SONUÇ	88
--------------------	-----------

KAYNAKÇA	91
-----------------------	-----------

TIPKIBASIM	95
-------------------------	-----------

KISALTMALAR

- Ø** : Karşılıdığı fonksiyonun işaretsiz olduğunu gösterir.
- +** : Sonuna geldiği kelimelerin isim olduğunu, ekin isimlere gelebilen ekler alabileceğini ve önüne eklenebileceğini gösterir.
- : Sonuna geldiği kelimelerin fiil olduğunu, ekin fiil yaptığını ve önüne geldiği ekin fiillere eklenebileceğini gösterir.
- []** : Varak numaraları bu işaret içinde yazılmıştır.
- Ar.** : Arapça
- bk.** : Bakınız
- C** : Cilt
- çkl** : Çokluk
- e** : Eki
- Far.** : Farsça
- ggz** : Görülen geçmiş zaman
- Hz.** : Hazreti
- k** : Kişi
- ktp** : Kütüphane
- s.** : Sayfa
- sf.** : Sıfat
- ss** : Sayfa aralığı
- şhs** : Şahıs
- TDAY** : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)
- TDED** : Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- tkl** : Teklik

Yay. : Yayınları

z : Zaman

zf. : Zarf

METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

آ a, â

ا a, e

ب b, p

پ p

ت t

ث ş

ج c, ç

چ ç

ح ħ

خ ħ

د d

ذ z

ر r

ز z

ژ j

س s

ش ş

ص ş

ض z, d

ط t

ظ z

ع c (ayn)

غ ğ

ف f

ق k

ك g, k, ŋ

ث	ŋ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, o, ö, u, ü, û
ه	h; a, e
ى	ı, i, î, ê, y
ء	,

GİRİŞ

Destan

Destanlar eski görenekleri, gelenekleri, geçmiş ataların dünya görüşlerini, tıpkı ayna gibi aksettirirler. Müslüman Türklerin gazi-kahramanlarının kâfirlerle savaşlarını, yaşayışlarını tasvir eden destanlarda bile; evlenme, doğum, ad verme, ölüleri gömme, yas törenleri, askerlik, savaş, barış, av töre ve yasalarını anlatan kısımları İslâm destanın kalıntılarından başka bir şey olmayan Dede Korkut hikâyelerinde tasvir edilen Oğuz gazilerinin inanışları, dünya görüşleri İslâmdan önceki kahramanlarınkinden farksızdır.¹

Türk edebiyatı destanla başlar. Destan, bir milletin eski zamanlarda başından geçen büyük hadiselerin halk dilinde edebi bir şekil almasıdır. Bir milletin henüz yazısı yokken yaptığı büyük savaşlar, bu savaşlarda ün alan kahramanlar bütün milletçe tanınırdı. Sonra bunlar kulaktan kulağa birtakım eklentiler daha alarak büyür. İçine şiir ve hayal unsurları da karışır. Birkaç nesil sonra artık destan bütün milletin malı olmuştur. Böylece teşekkül eden ve her asır geçtikçe az çok değişikliklere uğrayan destan günün birinde, yazının icat ve kabulünden sonra yazılır ve değişmez bir hâl alırdı. Fakat uğradığı bütün değişmelere rağmen teşekkül ettiği zamanın umûmî seciyesini taşır.²

Destanlar, bir milletin sözlü kültürünün geleneğinden oluşmuş bir halk edebiyatı türüdür. Destanı yaratan milletin başından geçen herhangi bir olay ya da durum uzun bir oluşum sürecinden sonra destanı doğurmaktadır. Bu destanda halk tarafından sevilen bir kahramanın hayat hikâyesiyle beraber dönemin kültürel yapısı, yaşantısı, gelenekleri, görenekleri de yer almaktadır. Destanlar çıktıkları milletlerin kültürel mirasını teşkil etmektedir. Destanda milletin o dönemde başından geçen herhangi bir acı, felaket yer almaktadır.

Karl Reichl destanlar için, "...destanlar sadece geçmiş yansıtan bir ayna değil, aynı zamanda geçmişle gelecek arasında kurulmuş ve her basamağı

¹ Saim Sakaoglu, Ali Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008, s. 46.

² Sakaoglu, Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, s. 56.

belli bir dönemin hatıralarıyla süslenmiş bir sanat merdiveni olarak da görülebilir”.³ diye bir açıklama yapmıştır. Destanlar toplumların kültürel mirası olduğu için kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmıştır. Türk toplumlarında destanlar sözlü kültürün ürünleri olduğundan unutulmaması için sırf bu işle uğraşan insanlar var olmuştur. Bunlar destan anlatıcılarıdır.

Epik Destan

Türk dünyası epik destanları en yalın hâliyle, olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman veya kahramanlar grubunun hayat hikâyeleri veya kahramanlık dolu maceralarının öyküsü olarak tanımlanabilir.⁴

Türk kahramanlık destanlarının M.Ö. 12. asır ile M.S. 1. asır arasında teşekkül ettiği görüşünden hareket ederek diyebiliriz ki, ilk destan anlatıcıları da bu tarihî süreç içinde ortaya çıkmıştır. Bu süreç, kavimlerin teşekkül ettiği, avcılık ve çobanlık hayatının başladığı zamanı içine alır.⁵

Epik destan anlatım geleneğinin en büyük kuralı dikkati baş kahraman üzerine toplamadır. Destanda gerçek veya tarihsel olaylar da anlatılıyorsa dikkat kahramanın üzerine toplanır. Öte yandan destan anlatım geleneğinin bir başka kuralı olan destanda iki kahraman belirlediği zaman da dikkat baş kahramanın üzerindedir. İki kahraman da olsa sadece bir tanesi her zaman gerçek baş kahramandır. Destan da dâvamlı olarak onun hikâyesiyle başlar ve bütün dış görünüşüyle o, en önemli karakter olan kahramanın hikâyesiyle dâvam edip biter. Bu nedenle de epik destan adeta baş kahramanın hayat hikâyesi veya biyografisi gibidir.⁶

Türk kahramanlık destanlarının mevzuları genel çizgiler içinde birbirine benzer bir yapıya sahiptir. Her bir destan, anlatılan kahramanın hayatının bir biyografisidir. Kahramanın hayat macerası, umumiyetle yaşlı bir ana-babadan efsanevî doğuşu ile başlar ve bunu kahramanın olağanüstü gelişme dâvresi takip eder. İlk erliğini gösterdiğinde, kavmin ulu kişisi tarafından kahramana başardığı işe uygun bir isim verilir. Böylece kahraman, çocukluk

³ Karl Reichl, *Türk Boylarının Destanları* (çev. Metin Ekici), Ankara: TDK Yayınları, 2011, s. V.

⁴ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 55.

⁵ Sakaoğlu, Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, s. 61.

⁶ Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 18.

çağını tamamlayıp erler safına geçmiş olur. Bunu, kahramanın kendine eş araması, evlenmesi takip eder; olaylar, kahramanın ailesine mensup fertlerin, düşman tarafından esir edilmişlerse, kurtarılması; öldürülmüşlerse, intikamlarının alınması için yapılan mücadelelerin anlatılması ile dâvam eder. Bu olayları, kahramanın ailesini, mensup olduğu kavmi yok etmek isteyen düşmanları yenerek onları ortadan kaldırması izler; veya bu işlemlerin hepsi bir arada cereyân eder. Tarihî öğelerin ağır bastığı destanlarda kahramanın macerası, bütün Türk kavimlerini idaresi altında toplayan bir imparatorluğun yıkılması veya dağılmasıyla biter.⁷

Olağanüstü öğelerin hakim olduğu destanlarda, kahramanların mücadele alanları, yer altı ve yer üstü dünyalarında. Kahramanlar, bu dünyalara mensup olağanüstü yaratıklarla savaşır. Bu savaşlarda kahramanın yardımcıları kendisinin şamanistik gücü ile, yine aynı vasıflara sahip atıdır. Tarihî öğelerin ağırlık taşıdığı destanlarda, kahramanın mücadeleleri gerçek bir dünyada geçer. Kahraman, tarihî bir kişi veya tarihî vakaların hikâyesini etrafına toplamış efsanevî bir tip olabilir. Bu tür destanlarda, kahramanın yanında daima, yiğit, keleş, koçak, çora gibi adlarla anılan kırk arkadaşı veya yardımcısı bulunur. Kırk yiğit, savaş ve barış zamanında kahramanla birlikte olur. Manas ve Köroğlu destanlarında olduğu gibi, yiğitler, destanda kendi hayat hikâyeleri ile yer alırlar. Destanlarda kahramanın ikinci büyük yardımcısı onun atıdır. At, tarihî destanlarda olağanüstü vasıflara sahip bir varlıktır. Kahraman atı olmadan hiçbir iş beceremez. Destanlarımızda zaferin ve mağlubiyetin hakiki sahibi attır; at oynamazsa erin övünmesi mümkün değildir. Destanlarda kullanılan atlar, soy sop sahibi, şecereleri bilinen son derece akıllı, zeki, bilinmezden ses duyan, tehlikeyi önceden sezip haber veren yeteneğe ve kahramanlık ahlâkına sahiptir. Atlar insan dilinden anlarlar, insanlar gibi konuşurlar, kahramanların yaptıkları yanlış hareketlerde, onları uyarırlar, onları ölümden kurtarırlar. Destanlarda yer alan bu atlar son derece süratlidirler; göz açıp kapayıncaya kadar dağları, dereleri aşarlar. Atların her biri, destanlarda hususî bir isme sahiptir. Atın adı, kahramanın adının yerine de kullanılır. Destanlarda atın adı geçtiğinde sahibinin de adı

⁷ Sakaoğlu, Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, s. 60.

anılmış olur. Destanlarda görülen olağanüstü vasıflara sahip atları elde etme ve onları terbiye edip yetiştirme vazifesi doğrudan doğruya kahramanlara ait bir vazifedir.⁸

Eski Türklerde büyük ve müşterek bir destanın bulunduğuna şüphe yoktur. Orhon Yazıtlarının dili yüzyıllar boyunca işlenmiş, gelişmiş millî destan dilinin bir örneğidir. Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü Lügat-it-Türk"ündeki Alp Er Tonga ağıtından alınan parçalar, Balasagunlu Yusuf Hacib'in "Kutadgu Bilig"inde bu kahraman hakkında verilen bilgi Alper Tonga destanının 11. yüzyılda Türkler arasında çok yaygın olduğunu göstermektedir.⁹

Bu bağlamda epik destanlar, bir milletin ruhundan çıkmış olup millî benliği, değerler sistemini, yaşanan coğrafyayı aksettiren ve bir kahramanın etrafında oluşan uzun manzum-mensur ve manzum-mensur karışık eserlerdir.¹⁰

Epik destanlar erken dönemlerde öğretici (didactive) ve bilgilendirici (informative) işlevlere ağırlık verirken daha sonraları eğlence başta olmak üzere (entertainment), sosyal kutlamalara (social celebrations) yöneldikleri görülür.¹¹

Destan icrasında anlatım, anlatılan bütün kahramanların yanyana geldiği, "büyük tablo" sahnelerinde doruğa erişir. Bu sahnelerde anlatının kahramanları yan yana gelirler. Kahraman ve atı, kahraman ve canavar.¹²

Manzum Hikâye

Nazım şeklinde yazılan hikâye türüne manzum hikâye denir. Bu hikâyeler Türk edebiyatında Uygur Türkçesi döneminde gelişme göstermeye başlamış İslâmiyet'le birlikte Karahanlı döneminde farklı bir şekil ve muhteva kazanmıştır. Bu türün en zengin örnekleri ise Eski Anadolu Türkçesi döneminde verilmiştir. Özellikle 14. ve 15. yüzyıllarda manzum hikâyeler

⁸ Sakaoğlu, Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, ss. 60-61.

⁹ Sakaoğlu, Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, s. 35.

¹⁰ Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 22.

¹¹ Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 17.

¹² Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 20.

hem sayı bakımından hem de muhtevâ açısından büyük bir zenginlik göstermiş, bu türün yanı sıra küçük manzum hikâyeler de kaleme alınmıştır.¹³

Eski edebiyatın genel temayülü olarak nesir, yüzyıllar boyunca ikinci planda kalmış, hatta nazmın karşısında hakir bir tür olarak görülmüştür. Bu yaklaşımın tesiriyle de manzum hikâyeler mensur hikâyelere galebe çalmıştır. Manzum eserlerin mensur eserlerden üstün sayılması, halk hikâyelerinde de görülür. Bünyesinde manzum parçalar barındırmayan halk hikâyelerine *kara hikâye, tandır başı masalları, koca nine masalları* gibi olumsuz adlar takılmıştır.¹⁴

Manzum hikâyelerin mensur hikâyelere tercih edilmesinin sebebi, şiirin şaire tanıdığı olanaklardır. Bir kere şiir, duygu aktarımındaki en etkili araçtır. Bunun yanında "*şiirde mecazlar, imgeler, çağrışımlar, göndermeler, hayaller, açık-kapalı anlatımlar, çok anlamlılık, yüksek duygu ve ses değeri*" mevcut olduğundan manzum hikâye yazmak, şairlere daha cazip gelmiştir.¹⁵

Kirdeci Ali'nin Hayatı

Kirdeci Ali hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yazarın hayatıyla ilgili çıkarımlar, yazmış olduğu beyitlerden hareket edilen tahmini bilgilerdir. Buna göre yazarın nereli olduğu, hangi yıllarda yaşadığı Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Büyük Türk Edebiyatı* adlı kitabında vermiş olduğu şu beyitteki örneklerden yola çıkılarak tahmin edilmiştir:

Bunı eyden Kirdeci Ali-dürür
Gönüle Mevla'nun kulu-durur
Kirdeci Ali gelirse tövbeye
Lâyık ola kulluğa Mevlânâ'ya
Mevlânâ Ahmed Fakih hürmetine
Sen irgür hâzırları murâdına

¹³ Kâzım Köktekin, Eski Anadolu Türkçesinde Manzum ve Kısa Manzum Hikâyeler, Dâsitan-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan) ve Dil Özellikleri, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 61, Aralık 2018, 311-335.

¹⁴ Köktekin, Eski Anadolu Türkçesinde Manzum ve Kısa Manzum Hikâyeler, Dâsitan-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan) ve Dil Özellikleri, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 61, Aralık 2018, 311-335.

¹⁵ Köktekin, Eski Anadolu Türkçesinde Manzum ve Kısa Manzum Hikâyeler, Dâsitan-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan) ve Dil Özellikleri, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 61, Aralık 2018, 311-335.

Kocatürk, bu mısralardan hareketle yazarın adını ve Konyalı olduğunu açıklamaktadır. Eser Gülşehri'nin, Âşık Paşa'nın ve Kaygusuz Abdal'ın şiirleriyle birlikte aynı cilt içinde, aynı yazı ile yazılmış bir şekilde bulunmuştur. İstinsah tarihi de 1461 olduğuna göre, Kirdecî'nin 15. yüzyıldan önce yaşadığı tahmin edilmekle birlikte, 13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyılın başlarında yaşamış olması da muhtemeldir.¹⁶

“Kirde kelimesi, Türkçeye Farsçadan girmiş bir kelimedir. Kelimenin anlamı “*yufka ekmek*”tir”. Bu kelime bize yazarın yufkacılık, ekmekçilik mesleğiyle uğraştığını düşündürmektedir. Bununla beraber Kirdecî Ali, Mevlana ve Ahmet Fakih ile tanıştığı ve bu yüzden Mevlevî tarikatine mensup olduğu söylenmektedir.¹⁷

Bu beyitler ışığında yazar hakkında tahmini bilgiler elde edilmiştir; fakat yazarın hayatıyla ilgili kesin bilgiler bulunamamıştır.

Kesikbaş Destanı

Kesikbaş Destanı, Vasfi Mahir Kocatürk'ün vermiş olduğu bilgiler ışığında Kirdecî Ali'nin eseri olarak kabul edilmektedir.¹⁸ Manzum dinî destan olan bu eser, aruzun fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Birçok nüshası bulunan destanın Dresden Kütüphanesi Mscr. Dresd. Ea. 175'te kayıtlı mecmuanın sadece 1b-7b varakları bu çalışmada ele alınmıştır. Destan, Hz. Peygamber'in faziletlerini ve Hz. Ali'nin İslam uğrundaki kahramanlıklarını anlatan halkın dinî duygularını canlı tutmak amacıyla anlatılan halk hikâyesidir. Hikâyenin kahramanı gövdesiz bir insan başı özelliğiyle dikkat çekmiştir. Bu yönüyle hikâye Anadolu'dan Balkanlar'a, Asya'nın içlerine kadar yaygınlık kazanmıştır.

Destanın Özeti

Konusu kısaca şöyledir: Bir gün Hz. Peygamber, başta Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali olmak üzere otuz üç bin sahâbe ile sohbet ederken karşıdan bir

¹⁶ Vasfi M. Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: İKÜ Yayınevi, 2018, s. 117-118.

¹⁷ Halit Biltekin, *Kirdecî Ali ve Dâstân-ı 'Ömer İbni Hattâb Adlı Küçük Mesnevisi*, Turkish Studies, Vol. 8/1 Winter 2013, s. 1064.

¹⁸ Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 117-118.

Kesikbaş'la birlikte kırk atlı gelir. Bu Kesikbaş Allah dostu olduğunu, elli defa haca gittiğini, ism-i a'zamı bildiğini, gece gündüz Allah ile konuştuğunu söyler. Kesikbaş, Müslümânlara musallat olan bir dêvin kendisini bu duruma getirdiğini, oğlunu yediğini, hanımını da kaçırdığını söyler. Kesikbaş, Hz. Peygamber'den yardım ister, aksi hâlde kıyamet gününde kendisinden davacı olacağını söyler. Bunun üzerine Hz. Ali yardım etmeyi kabul eder ve Hz. Peygamber'den izin ister, Hz. Peygamber de ona izin verir. Düldül'e binen Hz. Ali Kesikbaş'ı takip eder. Yedi gün yedi gece süren yolculuk sonunda, Kesikbaş ile birlikte dêvin yaşadığı kuyuya giderler. Kuyu derin olduğu için Hz. Ali bir ipe tutunarak yine yedi gün yedi gecede kuyuya iner. Kuyuya indiğinde, bir demir kapı görür, kapıyı açtığında bir altın saray ve bu sarayda bir kadın görür. Kadının Kesikbaş'ın eşi olduğunu anlar. İçerideki odalarda beş eli ayağı bağlı Müslüman görür. Bunlar kendilerinin beş bin kişi olduklarını ancak dêvin her gün içlerinde beşer kişiyi yediği için bu kadar kaldıklarını söyler. Hz. Ali Zülfikâr'ını çekerek dêvi oracıkta öldürür. Kesikbaş'ın karısını ve tutuklu beş yüz Müslümanı kurtararak kuyudan çıkarır. Sonunda Hz. Ali dua eder (bu duayı bazı nüshalarda Hz. Peygamber yapmaktadır), Kesikbaş bir yiğit olur, oğluna da Tanrı tekrar can bağışlar. Destan bir dua ile biter.¹⁹

Nüsha

Bu çalışmada Dresden Kütüphanesi Mscr. Dresd. Ea. 175'te kayıtlı mecmuada sadece 1b-7b varakları arasında bulunan Kesikbaş Destanı incelenmiştir. İstinsah tarihi ve müstensihi bilinmemektedir. Harekeli nesihle yazılmakla birlikte dili sade ve yalındır. Nüshada sesli harfler, hareke ve harf sistemi olmak üzere iki şekilde gösterilmiştir. Müstensih bir kurala bağlı kalmamıştır. Sesli harfleri gösterirken çoğunlukla hem hareke hem de harf kullanmıştır.

¹⁹Argunşah, *Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı*, s. 16.

Kesikbaş Destanı'nın Diğer Nüshaları

1. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 6458/5 olan nüshanın yazarı belli değildir. 6 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 17'dir.

2. Bolu İl Halk Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası 14 Hk 79/3 olan nüshanın yazarı belli değildir. 8 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 15'tir.

3. Almanya Milli Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası Ms. or. oct. 2508 olan nüshanın yazarı Ali Kirdeci'dir. 5 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı belli değildir.

4. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası 301/5 olan nüshanın yazarı belli değildir. 7 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 13'tür.

5. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 3881/1 olan nüshanın yazarı Girdeci Ali'dir. 10 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 13'tür.

6. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 6818/3 olan nüshanın müstensihi Molla Muhammed Efendi'dir. 7 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 17'dir.

7. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 7120/5 olan nüshanın yazarı belli değildir. 6 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 13'tür.

8. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 1454/2 olan nüshanın yazarı belli değildir. 7 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 14'tür.

9. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 8105/2 olan nüshanın yazarı belli değildir. 7 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 18'dir. Nezih Görhan tarafından 1995 yılında satın alınmıştır.

10. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 2461/11 olan nüshanın yazarı belli değildir. İsitnsah tarihi 1780'dir. 10 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 8'dir. Abdullah Öztemiz tarafından 1974 yılında satın alınmıştır.

11. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 3265/1 olan nüshanın müstensihisi Abdülkadir'dir. 13 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 13'tür. Mustafa Kayhan tarafından 1964 yılında satın alınmıştır.

12. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 5237/9 olan nüshanın yazarı belli değildir. 12 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 17'dir. Onur Çukurkent tarafından 1984 yılında satın alınmıştır.

13. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 6458/5 olan nüshanın yazarı belli değildir. 6 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 17'dir.

14. Ankara Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Kayıt numarası 06 Mil Yz. A 6823/4 olan nüshanın yazarı belli değildir. 8 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 14'tür. Abdülmecid Güldü tarafından 1992 yılında satın alınmıştır.

15. Kahire-Mısır'da bulunan Hidiv Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası 910815 olan nüshanın yazarı belli değildir. Varak numarası belli olmayan nüshanın satır sayısı 31'dir. İstinsah tarihi 1796'dır.

16. Kazan-Tataristan Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası Kol. 39 Liste. 1-2/2444 olan nüshanın müstensihisi Şahnur B. Hayrullah'tır. 8 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı belli değildir.

17. Kazan-Tataristan Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası Kol. 39 Liste. 1-2/2466 olan nüshanın yazarı belli değildir. 7 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı belli değildir.

18. Kazan-Tataristan Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası Kol. 39 Liste. 1-2/2479 olan nüshanın yazarı belli değildir. 7 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı belli değildir.

19. Kazan-Tataristan Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası Kol. 39 Liste. 1-2/2674 olan nüshanın yazarı belli değildir. 10 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı belli değildir.

20. Samsun İl Halk Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası 55 Hk 458/13 olan nüshanın yazarı belli değildir. 11 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 13'tür. İstinsah tarihi 1774'tür.

21. Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Kayıt numarası 45 Hk 1321/6 olan nüshanın yazarı belli değildir. 6 varaktan oluşan nüshanın satır sayısı 11-12'dir.²⁰

²⁰http://yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&eseradi=D%C3%A2st%C3%A2n-%C4%B1%20Kesikba%C5%9F (Erişim: 05.11.2020).

1. BÖLÜM

KESİKBAŞ DESTANI'NIN DİL İNCELEMESİ

Kesikbaş Destanı'nın dili, 13-15. yüzyıl arasındaki dönemi kapsayan Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu'ya yerleşen Oğuz Türklerinin ilk kez kendi lehçeleri üzerine kurdukları yazı dilidir. Bu döneme, Eski Anadolu Türkçesi denilmesinin yanında Eski Oğuz Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi de denilmektedir.²¹ Bu dönem Türkiye Türkçesinin yazılı tarihî gelişiminin başlangıç dönemidir. Batı Türkçesinin ilk dönemini teşkil eden Eski Anadolu Türkçesine Batı Türkçesinin ilk kuruluş dâvresi de denilmektedir. Türkçenin batı kolunu oluşturan bu sahada Oğuzların 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'da görünmeye başladığı bilinmektedir. Eski Anadolu Türkçesinin 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadarki gelişimi hakkındaki bilgiler, bu döneme ait yazılı kaynaklardan elimize geçenlerin az olması sebebiyle yetersizdir.²²

1.1. YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Ünlülerin Yazılışı

1.1.1.1. /a/ Ünlüsü

a. Başta:

Üstünlü elif (أ)

أري arı (2)

أغليو ağlayu (6)

أنوڭ anuḡ (29)

أني anı (11)

أندە anda (44)

أرسلاني arslanı (50)

²¹ Talat Tekin-Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri -Giriş-*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2014, s. 52.

²² Vahit Türk, Şaban Doğan, Yasin Şerifoğlu, *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2018, s. 9.

b. Ortada:

Elif (ا-), üstünlü harf (-) ve he ile(ه-)

بِأَشْأَلِ الْوَمِّ	başlayalım (1)	دُرُوشَالُم	duruşalım (1)
وَارَهْ يَمِّ	varayım (28)	يَارَهْ يَمِّ	yarayım (28)

c. Sonda:

Üstünlü elif (أ) ve he (ه-) kullanılmıştır.

قَالَهْ	kala (122)	أَلْنَمَهْ	alnuma (34)
طَا	tağa (8)	أَنْلَرَهْ	anlara (13)

1.1.1.2. /e/ Ünlüsü

a. Başta:

Üstünlü elif (أ)

أَلِي	eli (7)	أَيْلَدِي	eyledi (10)
أَلِيْنَهْ	eline (34)	أَيْلَمَكْ	eylemek (88)

b. Ortada:

He (ه-) ve üstünlü harf (-)

أَلْدَرَمْ	öldürem (97)	أَيْدَهْ يَمِّ	édeyim (2)
بَنْدَنْ	benden (95)	كَرَاكْ	gerek (33)

c.Sonda:

He (ه-) kullanılmıştır:

كَيْمَسَهْ	kimse (12)	كُوْتُورَهْ	götüre (34)
بِيْلَهْ	bile (15)	بِأَسْنَجَهْ	bilesince (34)

1.1.1.3. /ı/, /i/ Ünlüsü

a. Başta:

Ye'li elif (ي) ve esreli elif (إ)

إِسَاكْ	iseş (51)	إِسْبُو	işbu (27)
إِيْجِنِي	içini (69)	إِنْمَاكْ	inmek (46)
إِيْزْدِيلَرْ	érdiler (43)	إِيْكَنْ	iken (57)

b. Ortada:

Esreli harf (ـ) ve ye (-ي-)

دَرِينُ	derin (44)	بِيئْتُ	biñ (4)
كُورِدِيلَرُ	gördiler (6)	بِرْلَه	birle (9)

c. Sonda:

Ye (ي) kullanılmıştır:

قَلْدِي	kıldı (8)	أَرِي	arı (2)
وَارِدِي	vardı (48)	كَنْدُوي	kendüyi (53)

1.1.1.4. /o/, /u/, /ö/, /ü/ Ünlüleri

a. Başta:

Hem ötre (ـ) hem vav (و)

أَوْتُورِمَشْدِي	oturmuş-ıdı (4)	أُولْدِيلَرُ	oldılar (77)
أَوْتُزْأُؤْچُ	otuz üç (36)	أَوْكُيْنُ	öğdin (31)
أَوْلْدِرَمْ	öldürem (97)	أَوْعُلُومُ	oğlum (23)

b. Ortada:

Vav (و) ve ötreli harf (ـ)

قُيُوسِيْدُرُ	kuyusıdır (47)	حَقْدُرُ	hağdur (15)
بَنْمُ	benüm (15)	چَقَارْدُمْ	çıkardım (20)
دُؤْلُدُؤْلَه	düldüle (35)	قُولَاقُ	kulağ (5)

c. Sonda:

Vav (و) ve ötreli harf (ـ) kullanılmıştır:

قَپُؤ	kapu (64)	كِرُؤ	giri (48)
قَارْشُؤ	karşu (115)	أُولُؤ	ulu (44)
چُونْكُؤ	çünki (76)	دِیُؤ	düyü (68)

1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

1.1.2.1./b/, /p/ Ünsüzleri

Metinde /b/ ünsüzü (ب) şeklinde yazılmış olup kelime başında, ortasında ve sonunda görülmektedir. /p/ (پ) ünsüzü ise eserde başta, ortada, sonda

görülmekle birlikte kelime sonunda genellikle -Up zarf-fiil ekinde ب ve پ şeklinde görülmektedir.

a. Başta

بِلسِيْنَجِه	bilesince (34)	بَقْدِي	bağdı (47)
بَاشِنَه	başına (50)	پِشُر	pişür (75)

b. Ortada:

قُوپَارْدِي	kopardı (69)	قَاقُو	kapu (64)
تُوپْرَاغِيْنَه	topragına (133)	اِيْدُوْبِن	édüben (71)
كُنْبَدَه	künbede (85)	اُوپْر	öper (42)

c. Sonda:

وَارُوْب	varup (71)	اچُوپ	açup (92)
قَاقِيُوپ	kaçıyup (92)	اُوْرُب	urup (117)

1.1.2.2. /c/, /ç/ Ünsüzleri

Eski Anadolu Türkçesinde /c/, /ç/ ünsüzlerinin yazılışında bir standart yoktur. Bu ünsüzler bazı metinlerde ç'li, bazı metinlerde c'li, bazılarında ise hem c'li hem de ç'li ikili şekil bir arada kullanılmaktadır.²³ Metnimizde kelime başında ve sonunda /c/ sesine rastlanmamıştır. Kelime başında ve sonunda sadece /ç/ sesi kullanılmıştır. /c/ sesine kelime içinde rastlanmıştır.

a. Başta:

چَرَح	çerh (10)	چُوْر	çöz (113)
چُوْنْكُو	çûnki (76)	چَوْرَه	çevre (92)
چَقَاوْر	çıkavuz (116)	چَاْرَه دُر	çâredür (46)

b. Ortada:

اُوچِيْنِي	ucını (61)	اچِنِي	içini (70)
صِچْرَادِي	şıçradı (103)	اچَار	açar (125)

c. Sonda:

قُوْلَچ	kulaç (49)	اُوچ	üç (36)
هِيچ	hiç (101)	مُوحتَاج	muhtâç (137)

²³ Kâzım Köktekin, *Eski Anadolu Türkçesi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2017, s. 64.

1.1.2.3. /d/, /t/ Ünsüzleri

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde genel olarak, kalın sıradan ünlüleri barındıran kelimelerin başında /t/ ünsüzü tı (ط) sesiyle karşılanmıştır. Eski Türkçedeki kelime başında yer alan kalın ve ince sıradan t'lerin bir kısmı, Eski Anadolu Türkçesinde tonlularak d'ye dönüşmüştür. /d/ ünsüzüne dönüşenler dal (د) ile yazılmıştır.²⁴

a. Başta:

طَاعُ	tağ (40)	طُورَاغِيَّه	topragına(133)
دِيكُلَه	diñle (149)	طَاشِن	taş (40)
طُوتُدِي	tutdı 136	دَاخِي	dahı (142)

b. Ortada:

مُصْطَفَانُكُ	muştafânuk (3)	أَلْتِي	altı (4)
إِنْدُومُ	étdüm (17)	أُوكْدِينُ	öñdin (31)

c. Sonda:

قَانَاتُ	kanat (117)	دُورْتُ	dört (4)
----------	-------------	---------	----------

1.1.2.4. /g/, /k/ Ünsüzleri

Metnimizde /g/, /k/ ünsüzleri için ince sıradan kelimelerde başta, ortada ve sonda kef (ك) harfi kullanılmıştır. Kalın sıradan kelimelerde /k/ (ق) ve /ğ/ (غ) sesleri kullanılmıştır.

a. Başta:

كُورْدِيلَرُ	gördiler (6)	كَنْدُويَه	kendüye (51)
كُونُ	gün (1)	كَمَنْدِي	kemendi (34)
قَاقِيدِي	kağıdı (27)	كُوزِينُ	gözin (63)

b. Ortada:

دُوكُرُ	döker (6)	تَكْبِيرُ	tekbir (52)
أُوغُلُومُ	oğlum (23)	قَايْغُو	kağgu (25)

²⁴ Köktekin, *Eski Anadolu Türkçesi*, s. 65.

c. Sonda:

أَيْلُوكْ eylük (89)

صَاغ şağ (145)

تَنَّاكْ teng (51)

أَوْلُدْرُمَاكْ öldürmek (89)

1.1.2.5. /ŋ/ Ünsüzü

Sadece iç ses ve son ses durumunda olan “ŋ” ünsüzü metinde kef ve üç noktalı kef (كْ) ile yazılmıştır.

بَاكَا baŋa (26)

اَكَا aŋa (31)

أَدَمُكْ âdemüŋ (20)

بِيكْ biŋ (36)

1.1.3. Şeddenin Kullanımı (°)

İncelenen metinde Arapça kelimelerde şedde (°) işaretinin kullanıldığı görülmektedir.

جَهَنَّمَ cehennem (47)

مُحَمَّدٌ Muhammed (24)

حُرَّمْ hürrem (77)

1.1.4. Bitişik Yazılan Kelimeler

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çûn, ile gibi bazı edatların bitişik yazıldığı görülmektedir. Bu metinde de bunun birkaç örneğine rastlamak mümkündür.

أَوْغُلْجُونُ oğlı-çûn (141)

قَانُوڭْلا kanuŋ-ıla (97)

سَنُونْجُونُ senün-çûn (137)

1.2. SES BİLGİSİ

Türkçenin bütün dönemlerinde görüldüğü gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de birtakım ses değişmelerine rastlanmıştır.

1.2.1. Ses Düşmesi

Kelimedeki seslerden birinin birtakım nedenlerle yitirilmesidir. Bu olay genellikle kelimeyi kısaltır.

Ses düşmesi olayının en önemli sebebi dilde kolay söyleyişe olan eğilimdir. Bu olaya daha çok kelime içinde rastlanır. Bu düşüşler zaman

zaman yazı diline de yansımıştır. Dilimizde karşılaşılan ses düşmelerinin büyük bir kısmını ünsüz düşmeleri oluşturmaktadır.²⁵

1.2.1.1. Ünlü Düşmesi

Kelimede bir seslinin düşmesi bir hecenin ortadan kalkması demektir. Bunun sonucunda da o hecenin ünsüzleri öteki hecelere mâl olurlar.²⁶ Yani ünlü düşmesiyle kelime bir kısaltmaya uğrar. Ünlü düşmesi olayı daha çok iç seslerde görülmüştür. İncelediğimiz metinde bunun örneklerini şu şekilde görebiliriz:

oğlum (23) <oğul, vaktini (59) <vakıt, hükümü (109) <hüküm, şehrum (21) <şehir.

1.2.1.2. Ünsüz Düşmesi

Seslerin birbiriyle münasebeti sırasında gramer birliğinin bünyesindeki bir ünsüzün bazan düştüğü görülür.²⁷ Bazı Eski Türkçe kelimelerin sonlarındaki g'ler karakteristik olarak düşer.²⁸ Metnimizde g sesi dışında l ve r seslerinin düştüğü örnekler de görülmüştür. Örnekler şu şekildedir:

arı < arıg (2), kapu < kapıg (68), ulu < ullug (44), katı < katıg (20), ölü < ölüg (73), bile < birle (39), otur- < oltur- (69)

1.2.1.3. Karşılaşılan İki Ünsüzden Birinin Düşmesi (Tekleşme)

Dilimize Arapça, Farsça gibi yabancı dillerden geçmiş bazı sözlerin iç seslerindeki çift ünsüzlerin tekleşmesi olayıdır.²⁹ Dilimizde aslı olarak aynı cinsten iki ünsüz yan yana bulunmaz. Ancak birtakım ekleşme, birleşme, türetme gibi ses olayları sonucu aynı cinsten iki ünsüz yan yana gelmektedir.³⁰ Bu ses olayı ile ilgili metnimizde birkaç örneğe rastlanmaktadır.

²⁵ Mustafa Özkan, *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2009, s. 179.

²⁶ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1986, s. 63.

²⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 1993, s. 49.

²⁸ M. Volkan Coşkun, *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 101.

²⁹ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay., 2007, s. 210.

³⁰ Özkan, *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*, s. 183.

hak (15) <hak, şer (151) < şerr

1.2.1.4. Hece Yutumu

Kelime içinde ekleme ve birleşme sırasında, arka arkaya gelen benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin, zamanla eriyip düşmesine hece düşmesi veya hece yutması denir. Böylece o iki hece bir hece haline gelir.³¹ Konuşma ve yazı dilinde örneklerine rastlanılan bu hadiseyi örnekleyen kelimeler şunlardır:

dur (7) <dur-ur, oldur (119) < ol-durur

1.2.2. Ses Türemesi

Seslerin özelliklerine veya birleşme şartlarına bağlı, Türkçe veya dilimize girmiş alıntı kelimelerin ön, iç veya son seslerinde ünlü ve ünsüz türemesi şeklinde kendini gösteren ses olayına ses türemesi denir. Yani ses türemesi bir kelimenin aslında bulunmayan bir sesin sonradan ortaya çıkmasıdır.³²

1.2.2.1. Ünlü Türemesi

Bir ünlünün, kelimenin aslında olmayıp daha sonra ortaya çıkması durumuna ünlü türemesi denir. İncelediğimiz metinde ünlü türemesine rastlanmıştır:

şükür (61) < şükr

1.2.2.2. Ünsüz Türemesi

Çeşitli sebeplerle bağlı olarak kelimenin aslında bulunmayan bir ünsüzün ön, iç ve son ses olarak belirmesi olayına ünsüz türemesi denir.³³Bununla beraber metnimizde ünsüz türemesi sınıfına dahil edebileceğimiz kaynaştırma ünsüzleri (y, n) mevcuttur.³⁴ Asıl kaynaştırma ünsüzü y ünsüzüdür, y ünsüzü tüm isimlerle kullanılabilir. /n/ ünsüzü ise sadece iyelik eklerinde kullanılır. İncelenen metinde bu ses olayının örneklerini şu şekilde görmek mümkündür:

³¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 50.

³² Özkan, *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*, s. 171.

³³ Özkan, *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*, s. 175.

³⁴ Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013, s. 102.

kuyuya (25) < kuyu+(y)a
adaya (117) < ada+(y)a
karşuya (100) < karşı+(y)a
katına (20) < katı(n)a

1.2.3. Ses Değişmeleri

Bir kelimenin aslında bulunan sesin türetme esnasında veya sonrasında değişmesidir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin genelinde görülen ses değişmelerini bu metinde de görmek mümkündür.

1.2.3.1. Ünlü Değişmesi

Türkçenin tarihi gelişimi dikkate alındığında Türkçenin bütün devirlerinde ünlü değişmesi meydana geldiği görülmektedir. Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi dönemlerinde bu değişimleri görmek mümkündür.

a) Metinde ü şeklinde geçen ancak bugün i şeklinde yaşayan kelimeler:

-ü-

kesük (6), benüm (21), gerü (48), kendü (51), esürge (56)

b) Metinde e şeklinde geçen ancak bugün ö şeklinde yaşayan kelimeler:

-e-

kevde (24)

c) Metinde i şeklinde geçen ancak bugün ü şeklinde yaşayan kelimeler:

-i-

yeryüzi (19)

d) Metinde u şeklinde geçen ancak bugün ı şeklinde yaşayan kelimeler:

-u-

kaygu (25), kapu (68)

1.1.3.2. Kapalı /é/ Ünlüsü

Eski Anadolu Türkçesi'nde kapalı /é/ sesinin durumu oldukça karışıktır. Buna sebep, kullanılan Arap alfabesinin Türkçe için yetersiz ünlü düzeneğine sahip olması ve yerleşmemiş imlâ sistemidir. Yazıda bu sesi gösteren herhangi bir işaretin bulunmaması, bu ünlünün varlığını tespit etmeyi

güçleştiren en önemli sebeplerdendir. Timurtaş'a göre, Türkçede vokal değişimleri arasında i>e, e>i, i>è, e>è, è>e değişimlerinin görülmesi de bu meselenin çözülmesini zorlaştırmaktadır. Ergin ise, bu ünlünün i~e değişikliğinin bir safhası olup, açık /e/ ile /i/ arasında bir ünlü olduğunu söyler. Eski Anadolu Türkçesi metinlerin kapalı /è/'nin esre bazen esreli ye bazen sadece esre ve üstünle bazen ise esreli üstünlü ye gösterilmektedir. Zeynep Korkmaz, Faruk Kadri Timurtaş, Leyla Karahan, Mustafa Özkan, Muharrem Ergin gibi araştırmacılar esreli ve esreli ye'li yazılışları, esere sadık kalmak için /i/ şeklinde okurlar. Mecdut Mansuroğlu, Mustafa Canpolat, Saadet Çağatay, Semih Tezcan gibi araştırmacılar ise kapalı /è/ şeklinde okurlar.³⁵ Emine Ceylan Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü adlı makalesinde, Türkologların çoğunun Eski Anadolu Türkçesinde /ye/ ile yazılmış köklerde bir kapalı /è/ görme eğiliminde olduklarını söyler.³⁶ Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda çalışmamızda kapalı /è/ şeklinin kullanılması tercih edilmiştir.

اي	èy (45)	ويز	vèr- (3)
ايريش	èriş- (62)	ييز	yèr (12)

1.2.3.3. Ünsüz Değişmesi

1.2.3.3.1. Ünsüz Tonlulaşması

/d/ < /t/

Eski Türkçedeki kelime başındaki t'ler, Eski Anadolu Türkçesinde tonsuzlaşarak d'ye dönüşür. Kelime içerisinde ise, iki ünlü arasında t ünsüzü d ünsüzüne dönüşür.³⁷

dur- (1)	duy- (39)
yedi (57)	dağı (101)
ad (51)	dört (4)
dütün (70)	diş (91)
diñle- (149)	degül (104)

³⁵ Mehmet Dursun Erdem, Münteha Gül, Kapalı e (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi, *Karadeniz Araştırmaları*, S.11, 2006, s. 114-115.

³⁶ Emine Ceylan, Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1991, s. 160.

³⁷ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 109.

dün (15)

dil (7)

/g/ < /k/

Eski Türkçede kelime başındaki tonsuz damak ünsüzü k, Eski Anadolu Türkçesinde tonlularak g ünsüzüne dönüşür.³⁸

gibi (143)

gün (43)

gel- (22)

gövde (85)

gör- (29)

gir- (25)

göz(37)

gerek (33)

götür- (34)

git- (37)

geç- (39)

gice (79)

getür- (52)

gêrü (48)

güneş (131)

gönder- (119)

İncelediğimiz bu metinde sert ünsüz ile biten kelimelerin ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ünsüz tonlulaşmasının meydana geldiği görülmektedir. Bu durumu şu kelimelerde görebiliriz:

ayağ+ı >ayağı (7)

yağluğ+ıla >yağluğ-ıla (42)

revnağ+ı >revnağı (110)

toprağ+ına >toprağına (133)

oğulcuğ+ımı >oğulcuğımı (140)

kulluğ+da >kulluğda (147)

gök+e >göge (19)

birlik+üne >birliğüne (105)

1.2.3.3.2. Ünsüz Sızıcılaşması

/k/ > /h/

k-h değişikliği kelime içinde ve sonunda görülen bir değişikliktir.³⁹

ok > oh (40)

yaqıl- > yahıl- (93)

yık- > yih- (99)

yok > yoh (116)

oku- > ohu- (150)

³⁸ Ali Akar, *Oğuzların Dili, Eski Anadolu Türkçesine Giriş*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018, s. 121.

³⁹Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 86.

/b-/ > /v-/

Metinde b->v-, b>v şeklinde sızıcılaşma örneklerini görmek mümkündür:

bar- > var- (28)

bar > var (86)

bër- > vër- (121)

1.2.4. Hece Kaynaşması

Bir kelimedede yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki seslerin veya yanyana bulunan iki kelimededen birincisinin son sesi ile ikincisinin ön sesinin birleşip kaynaşmasıyla hece sayısının azalması durumudur.⁴⁰ Metnimizde yer alan hece kaynaşmalarının çoğu vezin gereği yapılmıştır. İncelediğimiz metinde şu ünsüzler düşmüştür:

ne ét > n'id/n'it- (116)

senün içûn > senün'çûn (137)

oğlı içûn > oğlı-çûn (142)

1.2.5. Uyumlar

Türkçede gerek kelimelerin köklerinde, gerek kelime kökleri ile ekler arasında bir takım uyumlar vardır. Bu uyumlar Türkçe kelimelerde ancak muayyen seslerin bir arada bulunmasına icap ettirir. Böylece Türkçe kelimelerde birçok seslerin ancak çeşitli bakımlardan birbirine yakın olanları bir arada bulunur. Bu ise Türkçeye kendine mahsus bir ahengi, hususi bir ahengi olan bir dil malzemesi verir. Türkçe kelimelerdeki bu uyumun temel sorunu asimilasyon, yani benzeşme olayıdır. Türkçede üç çeşit uyum vardır; vokal uyumu, vokal-konsonant uyumu, konsonant uyumu.⁴¹

1.2.5.1. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu bir kelimedeki ünlülerin çeşitli bakımlardan birbirine uyması olayıdır. Türkçede, köklerde olsun, kök ve eklerde olsun, bir kelimenin bütün vokalleri çeşitli bakımlardan birbirlerine benzerler. Yani

⁴⁰ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 116.

⁴¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 67.

Türkçede bir kelimedede birbirlerine aykırı vokaller bulunmaz; bir kelimenin vokalleri arasında açık bir uygunluk göze çarpar.⁴²

1.2.5.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Ünlülerin, çıkarılışları sırasında, dilin ileri ve geri durumunda; yani incelik ve kalınlıklarına göre benzeşmeleridir. Buna göre bir kelimenin ilk hecesinde kalın (art) ünlü varsa, ondan sonra gelen hecelerde de kalın ünlü bulunur. Eğer bir kelimenin ilk hecesinde ince (ön) bir ünlü varsa, sonraki hecelerde de yine ince ünlü bulunur.⁴³

Dil uyumuna göre, Türkçe bir kelimedede ya sadece ince ünlüler ya da sadece kalın ünlüler bulunmalıdır:

başlayalım (1)	bilesince (34)
varmışıdım (17)	yağluğ-ıla (42)
'avratımı (25)	kulaç-ıdı (49)
görmemişdür (84)	nicesinün (96)
neydüğünü (102)	birliğüne (105)

Dil uyumu açısından istisnai durumlar da mevcuttur. Ek-fiilin zarf-fiil şekli olan -ken şu örnekle bu uyumu bozmuştur:

uyurken (89)

1.2.5.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Türkçe kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlülü ise düz, yuvarlak ünlülü ise dar yuvarlak veya geniş düz olarak gelmesi kuralına dayanmaktadır.⁴⁴ Fakat Eski Anadolu Türkçesi döneminde çeşitli sebeplere bağlı olarak bazı kelimelerde ve eklerde görülen yuvarlaklaşma nedeniyle düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmuştur. İncelediğim eserde düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına neden olan yuvarlaklaşmalar tespit edilmiştir.

⁴² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 67.

⁴³ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 119.

⁴⁴ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 113.

1.2.5.1.2.1. Yuvarlaklaşma

Düz bir ünlünün, yanındaki dudak ünsüzünün veya söz içindeki yuvarlak bir ünlünün etkisiyle yuvarlak sıradan bir ünlüye dönüşmesi olayıdır.⁴⁵Kelimedeki düz bir ünlü, yuvarlak ünlüye kendisini benzetir.⁴⁶

1.2.5.1.2.1.1. Kelimelerde Yuvarlaklaşma

1.2.5.1.2.1.1.1. Türkçe Kelimelerde Yuvarlaklaşma

İncelediğimiz metinde yuvarlaklaşma gösteren kelimelerin bazıları şunlardır:

kendü (88)	gèrü (134)
degül (89)	ķapu (65)

1.2.5.1.2.1.2. Eklerde Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlaklaşan eklerin bir kısmı Köktürkçeden beri yuvarlakken, bir kısmı bu dönemde yuvarlaklaşmıştır.⁴⁷ Bu yuvarlaklaşma, çekim eki ve yapım eki olarak ikiye ayırıp incelenmiştir.

1.2.5.1.2.1.2.1. Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşmış Yapım Ekleri

Görevler:	Ekler:	Örnekler:
İi	+lu	ķanlı (55) bağlu (74) tağlu (74)
İi	+lük	erlük (31)
Zarf-fiil	-(y)Up / (y)Ub	alup (8) ķakıyup (91) yalańlayup (91) söyleyüp (13)
Zarf-fiil	-UbAn	idüben (71)

⁴⁵ Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 103.

⁴⁶ Coşkun, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s.52.

⁴⁷ Ahmet Karadoğan, “Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler”, *TDAY (Belleten)*, C. I-II, S. 44, [2003] 2001, ss. 171-179.

		getürüben (52)
		çıgruşuban (78)
Zarf-fiil	-yU	dèyü (68)
		ağlayu (6)
Zarf-fiil	-IcAk	getüricek (115)
		yanıcağ (17)
Ettirgenlik	-dUr-	ğaldur- (11)
		öldürmek (89)
Ettirgenlik	-ür-	pişür- (75)

1.2.5.1.2.1.2.2. Çekim Eklerinde Yuvarlaklaşma

Görevler:	Ekler:	Örnekler:
İyelik 1.tkl.k.	+Um	'avratum (25), hâcetüm (138)
İyelik 2.tkl.k.	+Uñ	rahmetün (149), kanuñ (97)
İyelik 1.çkl.k.	+(U)mUz	du'âmuızı(67),düşmânumuz(93), cânumuz (93), beşümüz (79)
İyelik 2.çkl.k.	+(U)ñUz	aşluñuz (98), cümleñüzi (83)
Ek fiil hâl 3.çkl.k.+dUr		ğaçdur (15), vardur (39), çâredür (46)
İlgi hâli	+Uñ, +nUñ	muştafânuñ (3),'alînüñ (101), nicesinüñ (96), kemendüñ (61), anuñ (29)
İlgi hâli 1.tkl.k.	+üm	benüm (15), bizüm (93)
İstek 1.çkl.k.	-a+vüz	çıķavüz (116), uçavüz (116)
Ggz. 1.tkl.k.	-dUm	sıgındum (54), aķutdum (96), ètdüm (17)
Ggz. 2.tkl.k.	-dUñ	geldüñ (131), kesdüñ (94), aķıtduñ (94)
Ggz. 1.çkl.k.	-dük	idük (79), erişdük (82)
Geniş z. 3.tkl.k.	-Ur	ķılur (2), yuvalanur (39), ķurtarur (81)

1.2.5.1.2.1.2.3. Çekim Eklerindeki Düz Biçimli Uyumsuzluk

Görevler:	Ekler:	Örnekler:
Belirtme eki	+(y)I	kapuyı (69), hâtûnı (114)
İyelik 3.tkl.k.	+(s)I	yüzi (69), uzunı, (49), kuyusu (47), karşısu (64)
Soru eki/edatı	mı	kuyu mıdur (45)
Ggz. 3.çkl.k.	-dI+lAr	oldılar (77), gördiler (55)
Ögz. 3.tkl.k.	-mIş	oturmuş (4), urmuş (5), görmüş (16)
Emir 2.tkl.k.	-ğil	yarluğagıl (150)

1.3. ŞEKİL BİLGİSİ

1.3.1. Kelime Yapımı

Bir dilin en fazla yenilenen kısmı söz varlığıdır. Yeni kelimeler ve kavramlar için her dil kendine özgü söz yapımı araçlarına ve tekniklerine sahiptir. Türkçe eklemeli bir dil olduğundan dolayı, mevcut kök ve gövdelere, türetme ekleri getirilerek yeni kelimeler oluşturulmaktadır.⁴⁸

1.3.1.1. Yapım Ekleri

Yapım ekleri ad ya da fiil kök ve gövdelerinden yeni ad ya da fiil gövdeleri yapan eklerdir.⁴⁹ Yapım ekleri; fiilden isim, fiilden fiil, isimden isim ve isimden fiil olmak üzere dört ayrı başlıkta incelenmiştir. Metindeki yapım ekleri şu şekildedir:

1.3.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

Ekler:	Örnekler:
+ci ⁵⁰	da'vici (26)
+cuk ⁵¹	oğulcuğ (140)

⁴⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 40.

⁴⁹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 110.

⁵⁰ Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, s. 112.

⁵¹ Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, s. 116.

+eş ⁵²	güneş (131)
+lUk+	erlük (31), kulluk (147)
+inci+	ikinci (91)
+lu+	kanlu (54), bağılu (74)

1.3.1.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

Ekler:

+A-
+lA-
+ka-
+leş-
+re-⁵³

Örnekler:

dile- (11), yaşa- (107)
yalanla- (91), söyle- (3)
yarlıgka- (150)
söyleş- (15)
ögre- (63)

1.3.1.1.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

Ekler:

-A+⁵⁴
-ük+
-mek+
-ı+⁵⁵
-l+
-k+⁵⁶
-n+⁵⁷
-z+

Örnekler:

ile (1), ara (43), yine (88)
kesük (6)
inmek (46)
dahı (4)
dil (3)
yok (7)
yakın (65)
söz (27)

⁵² Köktekin, *Eski Anadolu Türkçesi*, s. 84.

⁵³ Muharrem Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi (Dil Bilgisi ve Metinler)*, 1.Baskı, İstanbul: Hiperyayın, 2019, s. 253.

⁵⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 183.

⁵⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 182.

⁵⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 204.

⁵⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 191-192.

1.3.1.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Ekler:

-ar-
-dur-
-tUr-
-k-
-n-
-l-
-t-
-ş-
-ür-

Örnekler:

çıkar- (20), kopar- (69)
kaldur- (11), doldur- (99)
otur- (4), getir- (48)
kalk- (143)
şan- (39)
yazul- (33), kesil- (37)
aıt- (55)
duruş- (1), söyleş- (15)
pişür- (75)

1.3.2. Kelime Çekimi ve Çeşitleri

1.3.2.1. İsimler

İsimler canlı cansız bütün varlıkları ve kavramları tek tek veya cins cins karşılayan, varlıkların veya kavramların adları olan kelimelerdir.⁵⁸

1.3.2.1.1. İsim Çekim Ekleri

İsim çekimi, isimlerin birbirleri veya fiillerle olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere, belirli eklerle birleşerek aldıkları hâldir.⁵⁹

1.3.2.1.1.1. Çokluk Eki

Çokluk eki isimlerin çokluk şekillerini yapan işletme ekidir. İsmi tek bir nesneyi karşılayan bu asıl ve normal şekline *teklik* şekli adı verilir. İşte ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline çokluk eki getirilerek ismin *çokluk* şekli yapılır.⁶⁰

Türkçede çokluk eki +lAr'dır.

anlar (13), gözyaşlar (37), kollar (60), kullar (120), dèvler (94)

⁵⁸Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 218.

⁵⁹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 266.

⁶⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 209.

1.3.2.1.1.2. İyelik Ekleri

Bu ekler, adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir.⁶¹

Demek ki iyelik eki, getirildiği ismin dışında bir nesneyi ifade eder. Fakat iyelik ekleri, getirildikleri isimlerin dışındaki bu nesnelere sadece şahıslar halinde ifade ederler. Yani iyelik ekleri, getirildikleri isimlerin bağlı oldukları *ben, sen, o, biz, siz, onlar* şahıslarını ifade ederler.⁶²

Şahıslar:	İyelik Ekleri	Örnekler:
1.tkl.şahıs	+(ı)m,+(u)m	yerüm (14), 'ömrüm (107), oğulcuğım (140), hattım (152)
3.tkl.şahıs	+I, +sI	yârı (2), başı (6), kuyusu (47)
1.çkl.şahıs	+(U)mUz	du'âmuz (67), beşümüz (79)
2.çkl.şahıs	+(u)ñuz, +nüz	aşluñuz (98), cümleñuzi (83)

1.3.2.1.1.3. Hal Ekleri

Hal, ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir.⁶³

İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hallerde bulunurlar. Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hallere girerler. Demek ki ismin halleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır.⁶⁴

1.3.2.1.1.3.1. Yalın Hali (Ø)

Adın hiçbir çekim eki almamış ve nesne görevi yüklenmemiş olan durumudur.⁶⁵

oğ (40), gece (80), kuş (116)

⁶¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 276.

⁶²Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, ss. 210-211.

⁶³Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 121.

⁶⁴Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 215.

⁶⁵ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 112.

1.3.2.1.1.3.2. İlgi (Tamlama) Hali

Eklendiği isimle başka bir isim arasında ilgi bağı kuran isim durum hâlidir. Diğer hâl eklerinden farkı, isimleri fiillere değil isimlere bağlamasıdır. ⁶⁶ Eski Anadolu Türkçesinde ilgi hâli ekinin ünlüsü yuvarlaklaşma eğilimi göstererek Uη/+nUη şekline dönüşmüştür.⁶⁷

ünsüzlerden sonra: +Uη

dêvün başına (109), resûlün katına (133), habîbün rûhına (135), sarayun içini (70)

ünlülerden sonra: +nUη

anun şerrini (151), tañrınun arslanı (50), nicesinün başunu (96), 'alînün kalkanına (101), cümlesinün ayağı (74)

1.3.2.1.1.3.3. Yükleme Hâli

Cümlede, geçişli fiilin etkisi altında kalan ismin içinde bulunduğu durumdur.⁶⁸ İsmi geçişli bir fiilin tesirinde olduğunu gösteren bu hâli bazan eksiz, bazan ekli olur.⁶⁹ Örnekler şu şekildedir:

+(n)

dîzârın (16), cigerin (28), başın (29), işin (29), üçin (49), gözin (63), beşin (75), kezin (90)

+(y)I

'avratı (30), kapuyı (69), arslanı (50), ayağı (7), revnağı (110), sarayı (97)

+nI

yüzlerini (123), bunı (151), anı (11), 'avratunı (45), ismünü (52), vaqtini (59), dişini (92)

⁶⁶Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 112.

⁶⁷ Akar, *Oğuzların Dili-Eski Anadolu Türkçesine Giriş-*, s. 137.

⁶⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 112.

⁶⁹Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 220.

1.3.2.1.1.3.4. Yönelme Hâli

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif haline sokulur.⁷⁰ Örnekler şu şekildedir:

+(y)A

taña (8), anlara (13), maşşûduma (16), göge (19), katına (20), başa (22), kuyuya (25), kana (27), düldüle (35)

1.3.2.1.1.3.5. Bulunma Hâli

Fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumdur. İlgili isme +dA eki getirilerek karşılanır.⁷¹ Örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

(+dA)

kanda (41), anda (44), karşusunda (64), kıtında (67), dünyâda (98), kulluğda (147)

1.3.2.1.1.3.6. Ayrılma Hâli

Eklendiği isimde, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur.⁷² Bu hâl, +dAn eki ile karşılanır. Eski Türkçede görülen ayrılma hâl eki+DIn şekli metnimizde sadece bir örnekte görülmektedir. Örnekleri şu şekilde gösterebiliriz:

(+dAn)

dûndan (10), andan (32), taşdan (64), buradan (117), luţfunđan (121), kuyudan (127), oradan (143), yüzinden (11), yerinden (12), yerümden (14), elinden (30), 'âlıden (40), kudretden (125), benden (151), heybetinden (103), şerrinden (106)

(+din)

öñdin (31)

⁷⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 221.

⁷¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 112.

⁷² Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 112.

1.3.2.1.1.3.7. Vasıta Hâli

İsmin belirtildiği varlık veya nesnenin fiildeki harekette “aracı” olarak kullanıldığını yahut "birliktelik" bildirdiğini gösteren durumudur.⁷³

+(y)IIA

aşhâbıyla (4), mu'cizâtıyla (19), 'alîyle (131), yaşıyla (72), kudretiyle (43)

1.3.2.1.1.3.8. Eşitlik Hâli

Bu durum, eklendiği ad ile fiil veya cümlenin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumudur. Eki +ca'dır.⁷⁴

(+ca)

bilesince (34)

1.3.2.1.1.4. İsimlerde Soru Şekli

Soru eki ismin soru şeklini yapan işletme ekidir. İsim fiile soru şeklinde bağlanmak için daima sonuna soru eki alır.⁷⁵

sen misin bizüm düşmânımız (93), sen mi kesdün (94), kıyu mıdur (45)

1.3.2.2. Zamirler

Zamirler nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir.⁷⁶ Zamirler, kişilerin ve nesnelere yerini tutan belirli kelimeler oldukları için sayıları sınırlıdır. Ancak her ismin yerini tutabildikleri, her ismi işaret edebildikleri için kapsamları çok geniş ve sınırsızdır. Bu özelliklerinden dolayı zamirler, herhangi bir nesneye bağlı olmadan bütün nesnelere karşılayabilen, bütün nesnelere ortak adları durumunda olan gramer öğeleridir.⁷⁷

⁷³ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 113.

⁷⁴ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 113.

⁷⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 231.

⁷⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 249.

⁷⁷ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 399.

1.3.2.2.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri, varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir.⁷⁸ Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan şahıs zamirleri ben, sen, ol/o, biz, siz, anlar/olar'dır.

1.tkl. şahıs (ben)	kimse yerümden beniğaldıramaz (14) zirâ kim hağdur benüm ile bile (15) dédi 'alî yâ resûl ben varayım (28) kim diyeydi seni bendenbağa(95)
2.tkl. şahıs (sen)	yâ muhammed sen şefâ'at kııl dedî (24) kim bize hağ seni ihsân eyledi (82) kim senün elinden yakıldı cânumuz (93) sensün ol mağbûb-ı rabbi'l-'âlemin (136)
3.tkl. şahıs (ol)	ol kesikbaş bile hem kıılur idi (41) şordı kesikbaş ol-dem ol ulu (44) yine oldur cümlemüzi kırtaran (119)
1.çkl. şahıs (biz)	dêv elinden kııl bizi âzâd dëyü (78) bu gëce bize resûl-ı kâyinât geldi (80) dédi sen misin bizümdüşmânumuz (93)
2.çkl. şahıs (siz)	bizi size bu araya gönderen (119) dêv elinden sizi kırtarur dedî (81)
3.çkl. şahıs (olar/anlar)	söyleyüp dedî olara ol zamân (13) anlaruğ kıatına getürdi hemân (102)

1.3.2.2.2. İşaret Zamirleri

İsimlerin yerini işaret yoluyla temsil eden kelimelerdir.⁷⁹

ol	kıllarına ne dilerse ol vërür (121)
bunları	bunları dêv kendüye besler imiş (75)

⁷⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 391.

⁷⁹ M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1982, s. 210.

1.3.2.2.3. Dönüşlülük Zamirleri

Dönüşlülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir.⁸⁰ İncelenen metinde dönüşlülük zamiri kendü'dür.

kendü	kendüye dêv iner iseñ cenk ola (51)
	şaldı kıuyuya kendüyi nâgehân(54)
	bunları dêv kendüye besler imiş (75)

1.3.2.2.4. Belirsizlik Zamirleri

Belirsizlik zamirleri, kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir.⁸¹

her biri	her biri getiricek mal aldılar (115)
	şag iseñ her birisi erişdiler (145)
cümle	hayret alup cümlesi kaldı taña (8)
her kim	ulu dergâhına her kim yüz süre (122)
kamu	çûn nazar kıldı kamu aşhâb aña (8)
kimse	kimse yerinden anı kaldurmadı (12)

1.3.2.2.5. Bağlama Zamirleri

Bağlama zamiri, bir kelimeyi bir kelime grubunu veya bir cümleyi başka bir kelimeye, kelime grubuna veya cümleye bağlayan ve aynı zamanda, içinde "zamir" anlam ve işlevini de bulunduran bir zamir türüdür.⁸²

ki	ol kesikbaş ki gider idi çatı (38)
	sen ki tañrı arslanı sen ey veli (88)
	mâşâ luţfunđan ki ol mañrûm kıala (122)
	dédi ki ey rahmetelli'l-âlemin (136)
kim	her kim aña du'â-yıla bunu yazan kâtibîn (151)
	kördiler kim bir kesük adam başı (6)
	dilediler kim anı kıalduralar (11)
	zirâ kim hañdur benüm ile bile (15)

⁸⁰ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 398.

⁸¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 412.

⁸² Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 426.

1.3.2.3. Sıfatlar

Sıfatlar, isimlerden önce gelerek onları nitelik, soru, sayı gibi çeşitli yönlerden tanımlayan sözlerdir. Eski Anadolu Türkçesinde isimlerin niteliklerini gösteren ve çeşitli yönlerden onları belirten kelimeler sıfat görevinde kullanılmaktadır.⁸³ Sıfatlar niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılır.

1.3.2.3.1. Niteleme Sıfatları

İsimleri biçim, renk, alışkanlık vb. özellikleriyle niteleyen kelimelerdir. Varlıkların çok çeşidi olduğu için onları niteleyen sıfatların sayısı da oldukça fazladır. Eski Anadolu Türkçesinde, Türkçe ve alıntı birçok kelime niteleme sıfatı olarak kullanılmaktadır.⁸⁴

1.3.2.3.1.1. Yabancı Asıllı Niteleme Sıfatları

hûb bir helâlüm bir hûb oğlum var-ıdı (23)

1.3.2.3.1.2. Türkçe Asıllı Niteleme Sıfatları

ay baqarlardı resûlün ay yüzine (5)
şeker kulaq urmuşlardı şeker sözine (5)
derin 'alî gördi anda bir derin kıyu (44)
kanlu gözlerinden kanlu yaş aqıtdılar (55)
ulu qarşusunda gördi bir ulu kapu (64)
berkenmiş gördi berkenmiş kapu gâyet ulu (65)
kapkara kapkara sünükleri qalmış idi (140)

1.3.2.3.2. Belirtme Sıfatları

Varlıkları ve kavramları işaret, sayı, belirsizlik, soru vb. yönlerden belirten kelimelerdir.

⁸³ Akar, *Oğuzların Dili -Eski Anadolu Türkçesine Giriş-*, s. 148.

⁸⁴ Akar, *Oğuzların Dili -Eski Anadolu Türkçesine Giriş-*, s.148.

1.3.2.3.2.1. İşaret Sıfatları

Varlıkları ve kavramları gösteren, işaret eden sıfatlardır. İncelenen metinde ol, bu, işbu işaret sıfatı örneklerine rastlanmıştır.

bu	bu gèce bize resûl-ı kâyinât geldi (80)
ol	kim iki pâre kıla ol-dem anı (87)
işbu	çûn 'alî işitdi işbu sözleri (108)

1.3.2.3.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, isimleri sayıları yoluyla belirten sıfatlardır. Sayı sıfatları, önlerine geldikleri isimleri ya sadece sayılarıyla, ya dereceli olarak ya bölüştürmeli olarak veya orantıya dayanan bir parça, bir kesir olarak belirtir.⁸⁵

1.3.2.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatları, eklendikleri isimle birlikte bir sıfat tamlaması oluşturur ve ismin sayısını belirtir.

bir	na'ra urdı bir kez in uyanmadı (90)
iki	kim iki pâre kıla ol-dem anı (87)
üç	urdu üç kez 'alînüñ kalkanına (101)
dört	oturmuş-ıdı muşafâ dört yâr-ıla (4)
yedi	yedi muşhaf kur'ânı ezber ider (40)
beş yüz	uzunu beş yüz kulaç-ıdı anuñ (49)

1.3.2.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Sıra sayı sıfatları varlık ve kavramlardaki derecenlenme sayısını gösteren sıfatlardır. Sıra sayı sıfatları, asıl sayı sıfatlarına +IncI, +UncU eklerinin getirilmesiyle oluşur.⁸⁶

ikinci	kağıyup ikinci kez na'ra urur (91)
--------	------------------------------------

1.3.2.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları, varlık ve kavramların sayısını, miktarını, görünüşünü açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak gösteren sıfatlardır.⁸⁷

⁸⁵ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 388.

⁸⁶ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 391.

⁸⁷ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 395.

bir	çûn �rişdiler yak�n bir menzile (129)
cümle	sağa muht�c cümle ins-ile melek (137)
kamu	ç�n naz�r kıldı kamu aş�b ağa (8)

1.3.2.3.2.4. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, varlık ve kavramları soru yoluyla belirten sıfatlardır. Metnimizde soru sıfatına rastlanmamıştır.

1.3.2.4. Zarflar

Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, nitelik, durum, azlık-çokluk, yer-yön, pekiştirme, soru gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin h le getiren kelimelerdir.⁸⁸ İncelememizde de kelimeleri yer-yön, soru, azlık-çokluk gibi yönlerden belirten zarflar vardır.

1.3.2.4.1. Yer-Yön Zarfları

Yer-yön zarfları, fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirten zarflardır.⁸⁹ Metnimizde yer-yön zarflarına rastlanmamıştır.

1.3.2.4.2. Soru Zarfları

Soru zarfları, fiildeki oluş ve kılışı soru yoluyla belirleyen zarflardır. Metnimizde soru zarfına rastlanmamıştır.

1.3.2.4.3. Azlık-Çokluk Zarfları

Azlık-çokluk zarfları, fiildeki oluş ve kılışı miktar, ölçü ve derece yoluyla belirleyen zarflardır.

çok	çok tım�r itdüm yalnızcağ aca ben (17)
-----	--

1.3.2.5. Edatlar

Edatlar, tek başlarına bir anlamı olmayan, isim ve isim soylu kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara h kim olan, eklendikleri kelimelerle

⁸⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 396.

⁸⁹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 498.

cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran kelimelerdir. Edatların cümle içerisindeki kurdukları anlam geçiştir. Edatlar, cümle içerisinde benzerlik, başkalık, miktar, zaman, sebep, mekân, yön gibi anlam ilişkileri kurar.⁹⁰ Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan edatlar, hem Türkçe asıllı hem de diğer dillerden alınan kelimelerden oluşmaktadır.⁹¹

Cümle Başı Edatları

lêkin	lêkin inmek bilmem ne çâredür (46)
çûn	çûn 'alî işitdi işbu sözleri (108)

Benzerlik Edatı

gibi	oldı pes evvelki gibi ol dağı (143)
------	-------------------------------------

Sıralama Edatları

dağı	anı kıvdı geçdi dağı illerü (73)
ü	söyleşürem dün-ügün allâh ile (15)
u	şâğ u hürrem yürüdiler mekkeye (116)
ile	yürür idüm ben huzır ilyâs-ıla (22)

Sona Gelen Edatlar

bile	zirâ kim hağdur benüm ile bile (15)
ile	otuz altı biğ dağı aşhâbı ile (4)
dağı	oldı pes evvelki gibi ol dağı (143)

Yer Yön Edatları

içre	'ömrüm içredin kıyasın yimedüm (95)
------	-------------------------------------

Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları

ya ya	ya ben ölem ya kesem dävün başın (29)
ne ne	ne kıoyam ğayrı ne hûd şeyhünjizi (99)

⁹⁰ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 1052.

⁹¹ Akar, *Oğuzların Dli -Eski Anadolu Türkçesine Giriş-*, s.157.

1.3.2.6. Fiil Çekimi

Fiiller iş, oluş, hareket bildiren kök ya da gövde halindeki anlamlı birimlerdir. Bu gramer birimleri, dilde yalın olarak gösterdikleri iş, oluş ve hareketin ismi olan mastar şekilleriyle yer alırlar. Fiiller cümle ve söz içinde, diğer kelimelerle çok yönlü ilişkiler kurdukları ve bu ilişkiler dolayısıyla farklı kalıplara girdikleri için dilde yalın şekilde değil de çekimli şekilde bulunurlar. Çekimli fiilde kök veya gövdesi dışında kip, sayı, şahıs, zaman kavramı ve öğeleri bulunur.⁹²

1.3.2.6.1. Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri

1.3.2.6.1.1. Şahıs Zamiri Kaynaklı Şahıs Ekleri

Anlatılan geçmiş zaman, geniş zaman, rivâyet ve istek kipi ile bildirme geniş zaman çekimlerinde şahıs zamiri kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. Aşağıda örnek kelimeler verilmiştir.

Şahıslar:	Şahıs ekleri:	Örnekler:
1. tekil	+m,+Am,(y)Am	ermişem (16), olam (26), varsam (33)
2. tekil	+sIn	şanasın (39)
3. tekil	+Ø	sürer (38)
1. çoğul	+vUz	çıkavuz (116)

1.3.2.6.1.2. İyelik Eki Kaynaklı Şahıs Ekleri

Görülen geçmiş zaman, şart ve hikâye kipinde iyelik eki kaynaklı şahıs ekleri kullanılmaktadır. Aşağıda örnek kelimeler verilmiştir.

Şahıslar:	Şahıs Ekleri:	Örnekler:
1. tekil	+m	ëtdüm (17)
2. tekil	+n	kesdün (94)
3. tekil	+Ø	kıldı (133)
3. çoğul	+lAr	sürdiler (124)

⁹² Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 567.

1.3.2.6.2. Fiil Çekiminde Zaman

Fiilde zaman, fiilin gösterdiği iş ve hareketin, başı sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren gramer kategorisidir. Kipin açıklanması esnasında belirtildiği üzere, girdikleri çekim kalıbından açığa çıkmamış bir zaman ögesi taşıyan kipler dışında, fiilin zamanını gösteren özel ekler vardır. Bunlar görülen geçmiş zaman, anlatılan geçmiş zaman, geniş zaman gibi zamanlardır.⁹³

1.3.2.6.2.1. Basit Kipler

Basit kipler olarak kabul edilenler; Bunlar görülen geçmiş zaman, anlatılan geçmiş zaman, geniş zaman, istek kipi, emir kipi, gereklilik kipi, şart kipi gibi kiplerdir. İncelememizde kiplerin bütün şahıslara göre çekimine dair örneklere rastlanmamıştır. Varolan şahıslara dair örnekler verilmiştir.

1.3.2.6.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman, iş, oluş ve hareketin söylendiği andan daha önceki bir zamanda gerçekleştiğini anlatır. Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman için kullanılan ek -dI, -dU'dur.

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
1.tkl.	-dU+m	yaşadum (107) dimedüm (107)
2.tkl.	-dU+ŋ	kesdüŋ (94) aķıtduŋ (94)
3.tkl.	-dI+Ø	ķıldı (100) döndi (103)
1.çkl.	-dü+k	erişdük (82)
3.çkl.	-dI+lAr	ayırdılar (43) aķıtdılar (55) dilediler (11)

⁹³ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 570.

1.3.2.6.2.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman

Anlatılan geçmiş zaman, fiilin karşıladığı iş, oluş ve hareketin içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini, ancak konuşanın bunu görmediğini, duymadığını, bir başkasından duyup öğrendiğini anlatan zamandır.⁹⁴ Eski Anadolu Türkçesinde duyulan geçmiş zaman -miş ekiyle karşılanmaktadır.

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
1. tekil	-miş+em	ermişem (16) kesmişem (96)
3. tekil	-miş+Ø	eylemiş (70)

1.3.2.6.2.1.3. Geniş Zaman

Geniş zaman, geçmişten geleceğe geniş bir zaman kesimindeki iş, oluş ve hareketi içine alan zamandır. Eski Anadolu Türkçesinde geniş zaman için -r, -Ar, -Ur ekleri kullanılmıştır. Olumsuz ise -mAz ekiyle gerçekleştirilir.

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
1. tkl.	-Ar+Am, -ür+em	yıkaram (99) keserem (106) söyleşürem (15)
3. tkl.	-r+Ø, -Ar+Ø	çıkır (71) dér (88)
	-Ur+Ø	kıılır (2) erişür (81)
3. çkl.	-ar+lar	bakarlar (5)

1.3.2.6.2.1.4. İstek Kipi

İstek kipi, işin istendiğini veya o işe niyet edildiğini gösterir. Eski Anadolu Türkçesinde istek kipi -A ekiyle karşılanır.

⁹⁴ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 575.

Şahıslar:	Kip+şhs. eki:	Örnekler:
1.tkl.	-A+m, -(y)A+m	söyleyem (3) kesem (29) koyam (99) yıkaram (99)
2. tkl.	-A+sIn	şanasın (39) bilesin (34)
3.tkl.	-A+Ø, -(y)A+Ø	kıla(87), yaza (150), kıla (151)
1.çkl.	-a+vuz	uçavuz (116) çıkavuz (116)
3.çkl.	-A+lAr	kalduralar (11) sileler (11)

1.3.2.6.2.1.5. Şart Kipi

Şart kipi, bir iş, oluş ve hareketi şarta bağlayan kiptir. Eski Anadolu Türkçesinde şart kipi için -sA eki kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde şart kipi kullanılmıştır. Ancak tüm şahıslara göre çekimlenme örnekleri olmadığından varolanlar verilmiştir.

Şahıslar:	Kip+şhs. eki:	Örnekler:
1.tkl.	-sA+m	varsam (33) görsem (33)
2.tkl.	-se+ŋ	alıvêrmezseŋ (26) gelmezseŋ (95)
3.tkl.	-sA+Ø	yansa (147) dilerse (121)

1.3.2.6.2.1.6. Gereklilik Kipi

İncelediğimiz metinde sadece “+sA gerek” kalıbıyla gerekliliği ifade eden örnekler mevcuttur. Bu örnekler aşağıda sıralanmıştır:

+sA(m) gerek

varsam gerek (33), görsem gerek (33), yansa gerek (147)

1.3.2.6.2.1.7. Emir Kipi

Emir kipi, istenilen işin bir kesinleğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden gramer kalıbıdır.⁹⁵ Aşağıda metnimizde geçen emir kipi şekilleri verilmiştir.

Şahıslar:	Kip+şahıs eki:	Örnekler:
1.tkl.	-AyIm	komayayım (98) yarayım (28) bineyim (30)
2.tkl.	-Ø, -gıl	yarluğagıl (150) kıl (24)
3.tkl.	-sUn	olsun (31)
1.çkl.	-AlUm	duruşalum (1) êdelüm (116)
2.çkl.	- ŋ	êdüŋ (117)

1.3.2.6.2.2. Birleşik Kipler

Birleşik kipler, içinde birden fazla kipi barındıran kiplere denir. Birleşik kipler kendi arasında hikâye, rivayet ve şart birleşik kip olmak üzere üçe ayrılmaktadır. İncelediğimiz metinde birleşik kipler mevcuttur. Ancak bu kiplerin tüm şahıslara göre çekim örneği yoktur. Bundan dolayı şahıslara göre çekim örneği olanlar verilmiştir.

1.3.2.6.2.2.1. Hikâye

Hikâye birleşik kipi, bir kip eki almış esas fiile i- ek-fiilinin -DI/-DU geçmiş zaman kipi getirilerek oluşturulur. Çekim sırasında i- ek-fiili çoğu kez kaybolmaktadır.⁹⁶

1.3.2.6.2.2.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi, fiil + -mİş kipi + i- ek-fiili + -dI hikâye eki + şahıs eki formülünden oluşmaktadır.

⁹⁵ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 665.

⁹⁶ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 733.

Şahıs:	Kip+hikâye+şhs. e.:	Örnekler:
3.tkl.	-mİş+I-dI+Ø	yemiş-idi (140) kalmış-idi (140) oturmuş-ıdı (4)

1.3.2.6.2.2.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

Geniş zamanın hikâyesi, fiil + -r,-Ar, -Ir, -Ur + i- ek-fiili + -dI hikâye eki + şahıs eki formülünden oluşmaktadır.

Şahıslar:	Kip+hikâye+şhs. e.:	Örnekler:
1.tkl.	-r+I-dU+m	bilür idüm (18) kılur idüm (18) yürür idüm (22) gider idüm (95)
3.tkl.	-Ar+I-dI+Ø -r+-dI+Ø -Ur+Ø-dI+Ø	sürer idi (38) yürürdi (112) urudurdı (86)
3. çkl.	-ar+lar+Ø-dı	bakarlardı (5)

1.3.2.6.2.2.1.3. İsteğin Hikâyesi

İsteğin hikâyesi, fiil + -A istek eki + i- ek-fiili + -DI hikâye eki + şahıs eki formülünden oluşmaktadır.

Şahıs:	Kip+hikâye+şhs.e.:	Örnekler:
3.tkl.	-(y)ey+Ø-dı+Ø	déyeydi (95)

1.3.2.6.2.2.2. Geniş Zamanın Şartı

Bu birleşik zamanda geniş zamanın şart anlamı, fiil+ -r, -Ar, -Ur, -Ir + -sA şart eki + şahıs eki şeklinde sağlanmaktadır.

Şahıs:	Kip+şhs.e.:	Örnekler:
3.tkl.	-r+Ø-se+Ø -Ur+Ø-sA+Ø	dilerse (121) kılursa (83)

1.3.2.6.2.2.3. Geniş Zamanın “iken” Şekli

Geniş zamanın iken şekli, zarf-fiil fonksiyonunda kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde sadece bir örnekte görülmüştür. “iken” genellikle kendisinden önce gelen kelimeyle birleşek eklerir.

iner iken yedi muşhaf kur’ânı (58)

1.3.2.6.2.2.4. Fiil Çekiminde Soru Şekli

Eski Anadolu Türkçesi fiil çekiminde, soru sorulurken düz dar ünlülü olan -mI eki kullanılmaktadır. Örnekler şu şekildedir:

sen mi kesdün (94)

1.3.2.6.3. Fiilimsiler

Fiilimsiler, fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilen, ancak şahıs ekleri alamayarak çekime girmedikleri için yargı bildirmeyen kelimelerdir.⁹⁷ Fiilimsiler, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olmak üzere üçe ayrılırlar.

1.3.2.6.3.1. İsim-Fiiller

İsim-fiiller, fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları iş, oluş ve hareketi, şahıs ve zamana bağlı kalmadan gösteren fiillerdir. İsim-fiiller, fiildeki iş, oluş ve hareketin adını bildirir.⁹⁸ İsim-fiiller -mAk, -mA, -Iş, -Uş eklerinden oluşur. İncelediğimiz eserde sadece -mAk ekinin oluşturduğu isim-fiil örneğine rastlanılmıştır.

-mek

inmek (46), eylemek (89), öldürmek (89)

1.3.2.6.3.2. Zarf-Fiilleri

Zarflar; zaman, yer, hâl ve miktar isimleridir. Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Sıfatlar gibi zarflar da tek başlarına isimden başka bir şey değildirler. Sıfat da, zarf da ismin kelime gruplarındaki fonksiyonlarına göre aldığı addır.⁹⁹

⁹⁷ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 863.

⁹⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 864.

⁹⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 244.

1.3.2.6.3.2.1. Durum Zarf-Fiilleri

Ekler:	Örnekler:
-(y)U	ķuvvet �tdi ķapuya y� allâh d�y� (68) d�v elinden ķıl bizi âzâd d�y� (78) geldi ağlayu döker-idi yaşı (6)
-iken	iner iken yedi muşhaf ķur'�anı (58)

1.3.2.6.3.2.2. Bağlama Zarf-Fiilleri

Ekler:	Örnekler:
-(y)Up	ķakıy up ikinci kez na'ra urur (91) d�v yalağlay up hemân �r� gelür (91) secdeye var up Şükürler eyledi (111) arķun arķun Őarkun up iner idi (57)
-(y)UbAn	ķıđruş uban y� 'alî feryâd d�y� (78) pes Şefi' getir� uben peyg�mberi (123) yüz s�r� uben ayağı toprağına (133)

1.3.2.6.3.3. Sıfat-Fiiller

Sıfat-fiiller, sıfat gibi kullanılan fiil Şekilleri olmakla beraber, kendilerinde varolan hareket ve zaman özelliklerini, isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme  zeliğiyle geçiği olarak vasıflandırırılar.¹⁰⁰

Ekler:	Örnekler:
-(y)An	pes ķul olan kişi ķulluđda gerek (147) yine oldur cümlemüzi ķurtaran (119) ķulluķ �tmeyen oda yansa gerek (147)
-dUk	ķakıdı kim ney d�g�ni bilmedi (102)
-mİŞ	gitdi 'al� ol kesil mİŞ baş-ıla (37)

¹⁰⁰ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 909.

1.3.2.7. İsimlerde Bildirme

Bildirme; yükleme kesinlik, belirsizlik, ihtimal gibi anlamlar katmaktadır. İsimlerde bildirme i- ve dur- fiilleriyle yapılmaktadır.¹⁰¹ İncelediğimiz metinde isimlerde bildirme örneklerine rastlanılmıştır. Bu örnekler aşağıda verilmiştir.

1.3.2.7.1. Geniş Zaman

Eski Anadolu Türkçesinde geniş zamanda bildirme kullanılmıştır. Olumsuzu degül'le yapılmıştır.¹⁰² İncelediğimiz metinde bu örneğe rastlanılmıştır.

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
3.tkl.	+dUr, +durur	kıyusıdur (47) tağlu durur (74) câridür (121)
	+degül	eylük degül (89) erlük degül (89)

1.3.2.7.2. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zamanda bildirme şekli metnimizde sadece 3.tekil şahıs ekinde görülmüştür.

Şahıslar:	Zaman+şhs. eki:	Örnekler:
3.tkl.	+i-di+Ø	var-ıdı (23), yâr idi (23), kılaç-ıdı (49), şehrüm idi (21)

1.3.2.8. Yabancı Unsurlar

Türkçeye, Arapça ve Farsça gibi yabancı unsurlar, Karahanlı döneminden itibaren girmeye başlamıştır. Bu dönemden (Karahanlı) sonraki dönemlerin hepsinde bu iki dilden alıntılarının sayısı daha da artmıştır. Bu dönemlerden biri

¹⁰¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 910.

¹⁰² Köktekin, *Eski Anadolu Türkçesi*, s. 129.

de Eski Anadolu Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde özellikle Arapça ve Farsçadan birçok unsur dilimize dâhil olmuştur.¹⁰³

1.3.2.8.1. Arapça Unsurlar

Türklerin İslamiyeti kabulüyle birlikte başlayan Arapça alıntı kelimeler, Eski Anadolu Türkçesinde görülmektedir.

1.3.2.8.1.1. Sona Gelen Arapça Unsurlar

Unsur:	Fonksiyon:	Örnekler:
ât	çokluk bildirir	kâyinât (80) beyyinât (80) mahlûkât (120) zerrât (120)

1.3.2.8.2. Farsça Unsurlar

Türklerin İslamiyetten öncede ilişkiye girdiği halkların temsilcilerinden biri olan Farsça alıntı kelimeler, Eski Anadolu Türkçesinde görülmektedir.

1.3.2.8.2.1. Başa Gelen Farsça Unsurlar

Unsur:	Fonksiyon:	Örnekler:
bî	olumsuzluk	bî-gümân (16) bî-'avnilâhi (153)
nâ	olumsuzluk	nâgehân (54) nâliş (111)

1.3.2.8.2.2. Sona Gelen Farsça Unsurlar

Unsur:	Fonksiyon:	Örnekler:
gâh	yer ve zaman bildirir	dergâh (122)

¹⁰³ Köktekin, *Eski Anadolu Türkçesi*, s. 132.

1.4. KELİME GRUPLARI

Tek kelime ile karşılanabilen nesnelere ve hareketleri daha geniş olarak ifade etmek veya tek kelimenin karşıladığı nesnelere ve hareketlerden daha geniş nesnelere ve hareketleri karşılamak için kelimedenden daha geniş dil birlikleri olan kelime gruplarına başvurulur.¹⁰⁴

1.4.1. Tekrar Grupları

Tekrar grubu bir nesneyi, hareketi, bir kılışı karşılamak üzere; aynı, yakın veya zıt anlamlı ve aynı görevdeki iki kelimenin oluşturduğu kelime grubudur. Tekrar grubu, cümlede isim, sıfat, zarf görevi yüklenir.¹⁰⁵

1.4.1.1. Aynen Tekrarlar

Yazılışları aynı olan iki kelimenin bir arada kullanılması ile oluşan kelime grubudur.

arķun arķun (57)

1.4.1.2. Zıt Anamlı Tekrarlar

Birbirinin zıttı olan kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşan kelime grubudur.

dün-ü gün (15)

1.4.2. Bağlama Grubu

Bir bağlaç ile birbirine bağlanmış kelime veya kelime grubudur. Metinde bağlama grubu u, ü gibi bağlama edatlarıyla oluşturulmuştur.

murâd u maķşûduma (16), şâd u hürrem (77), cûd u sehâ (141), cinn ü insi (86)

1.4.3. Sıfat Tamlaması

Bir veya birden fazla sıfatın bir ismi hareket, sayı, renk, biçim gibi yönlerden belirtmesi veya nitelemesiyle oluşan kelime gruplarına sıfat tamlaması denir. Sıfatın, sıfat niteliği kazanabilmesi için kesinlikle bir ismin

¹⁰⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi* s. 353.

¹⁰⁵ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 945.

önünde bulunması ve birleştiği isimle bir sıfat tamlaması oluşturması gerekir.¹⁰⁶

ķamu aşhâb (8), ulu dergâhına (122), nüh felek (137), ķapķara sünükleri (140), yigit şûretde (143),dört yâr-ıla (4), şeker sözine (5)

1.4.4. İsim Tamlaması

Bir isim başka bir isimle ilgi durum eki alarak veya almayarak bir anlam bağı kurar ise isim tamlaması denilen kelime grubu meydana gelir. İsim tamlamasında birinci kelime tamlayan, ikinci kelime ise tamlanandır.¹⁰⁷

anuç işin (29), tańırınuç arslanı (50), anuç canına (90), tańırınuç birliğüne (105), anuç ilminde (120), anuç şerrini (151)

1.4.5. Ünlem Grubu

Bir ünlem ile bir isimden oluşan kelime grubuna ünlem grubu denir.

yâ muħammed (24), yâ 'alî (32), yâ resûl (33), ey hümâm (45), ey veli (88), eyâ şâhîb-i hüner (132), ey rahmetelli'l-'âlemin (136), ey ulu (84), ey yara (118)

1.4.6. Sayı Grubu

En az iki kelimededen oluşan kelime grubudur. Bu en az iki sayıyı temsil etmektedir. Kısacası basamak sistemlerine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur.

otuz altı biń (4), otuz üç biń (36), beş biń (79), beş yüz (49)

1.4.7. Edat Grubu

Bir ismin kendisinden sonra gelen çekim edatıyla oluşturduğu gruptur. İsim unsuru tek kelimededen oluşabileceği gibi isim vazifesindeki bir kelime gurubu da olabilir.¹⁰⁸

evvelki gibi (143), ķuyu başına karşı (115), ins ile (137), du'â-yıla (151)

¹⁰⁶ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 350.

¹⁰⁷ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 270.

¹⁰⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 360.

1.4.8. İsim-Fiil Grubu

İsim-fiil grubu, bir isimle ona eklenen bir isim-fiilin oluşturduğu gruba denir.¹⁰⁹

ta'cil eylemek (89)

1.4.9. Sıfat-Fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ve bu sıfat-fiile bağlı unsurlardan oluşan kelime gruplarına denir. Sıfat-fiil grubun ana unsuru olmakla birlikte sonda yer alır.¹¹⁰

pes kıl olan kişi kulluğda gerek (147), her kim aña du'â ile bunu yazan kâtibîn (151), kulluk itmeyen oda yansa gerek (147), gitdi 'alî ol kesilmiş baş-ıla (37)

1.4.10. Zarf-Fiil Grubu

Zarf-fiil grubu içerisinde yüklem vazifesi almış bir zarf-fiil veya isim çekim ekleriyle genişletilerek zarf vazifesi yüklenmiş sıfat-fiil ekleri ile bunlara bağlı öğelerden oluşan kelime grubuna denir.¹¹¹

kuvvet êtdi kapuya yâ allâh dëyü (68), çıgruşuban yâ 'alî feryâd dëyü (78), pes şefî' getürüben peygâmbëri (123), yüzlerini yere koyup sürdiler (124), zârî kılup sergüzeştin söyledi (10)

1.4.11. Birleşik Fiil Grubu

1.4.11.1. İsim+Yardımcı Fiil

êt- kismet êt- (113), kulluk êt- (146), tîmâr êt- (17), efgân êt- (56), kuvvet êt- (68), kâr êt- (90)

eyle- şerh eyle- (3), şikâyet eyle- (10), zâr eyle- (35), şükr eyle- (61), tazarru'eyle- (66), feth-i bâb eyle- (66), berk eyle- (70), yaş eyle- (72), ihsân eyle- (82), âzâd eyle- (106)

kıl- tazarru' kıl- (124), du'â kıl- (134), şefâ'at kıl- (24), ger kıl- (2), nazâr kıl- (8), zârî kıl- (10), namâz kıl- (18),

¹⁰⁹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 361.

¹¹⁰ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, s. 364.

¹¹¹ Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, s. 168.

secde kı1- (61), müstecâb kı1- (67), âzâd kı1- (78), yârı kı1- (83), pâre kı1- (87), hâmlle kı1- (100)

ol- revân ol- (112), hâbs ol- (112), haber ol- (130), mübârek ol- (132), revâne ol- (144), kıul ol- (147), da'vîci ol- (26), hârâm ol- (31), cenk ol- (51), teng ol- (51), şâd u hürrem ol- (77)

Metinde bu yardımcı fiillerin yanı sıra, al-, çık-, tut-, gir-, gör-, kal-, ur-, vër-, yè- fiillerinin de bazen yardımcı fiil olarak kullanıldığı örneklere rastlamak mümkündür. Bu örnekler şu şekildedir:

hayret al- (8), selâmın al- (9), göge çık- (71), 'arşa çık- (125), kalkaunuı tut- (100), âdemün şûretine gir- (20), kuyuya gir- (25), kemendün ucunu gör- (61), maħrûm kal- (122), kulağ ur- (5), haber vër- (80), şalavât vër- (127), kayusun yè- (107)

1.4.11.2. Fiil+Zarf-Fiil+Fiil

a. Tezlik Fiili

Fiilde bir işin hemen yapıldığını, çabucak gerçekleşeceğini belirtir. Cümleyle çabukluk, hızlılık anlamı katar.

alıvërmezseñ (26)

İncelediğimiz metinde yeterlilik ve süreklilik fiillerine rastlanmamıştır.

2. BÖLÜM

METİN

[1^b]

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 başlayalum söze bi-smillâh ıla
duruşalum dün-i gün allâh ıla
- 2 bir hikâyet geldi dilüme arı
èdeyim ger kıılır ise haq yârı
- 3 çûn-ki haq dilüme vèrdi söyleyem
muştafânuñ mu'cizin şerh eyleyem
- 4 oturmuş-ıdı muştafâ dört yâr-ıla
otuz altı biñ dahı aşhâbı ile
- 5 baqarlardı resûlüñ ay yüzine
kulak urmuşlardı şeker sözine
- 6 gördiler kim bir kesük âdam başı
geldi ağlayu döker idi yaşı
- 7 gevdesi yok ayağı yok hem eli
bir kesük başdur velê söyler dili
- 8 çûn nazar kıldı kamu aşhâb aña
hayret alup cümlesi kaldı taña
- 9 ağlayu vèrdi idüp birle selâm
çûn selâmın aldı ol hayru'l-enâm
- 10 zâri kıilup¹¹² sergüzeştin söyledi
çarh-ı dündan hem şikâyet eyledi

[2^a]

- 11 dilediler kim anı kalduralar
kim gubârını yüzinden sileler
- 12 kimse yerinden anı kaldurmadı
zerre yerinden anı ayırmadı
- 13 döndi ol baş anlara ol-dem hemân

¹¹² p'nin imlası zarf fiillerde hem b hem p ile yazılmıştır.

söyleyüp dèdi olara ol zamân
14 kimse yerümden bèni aldıramaz
zerre yerümden beni ayıramaz
15 zirâ kim hadur benüm ile bile
söyleşürem dün-ü gün allâh ile
16 ben murâd-u masûduma êrmişem
bî-gümân tarı dîzârın görmişem
17 elli kez hem varmış-ıdum haca ben
çok tûmâr êtdüm yalnızca aca ben
18 ism-i a'zam du'âsın bilür idüm
'isâ ıla ben namâz kılr-idüm
19 gâh yürüdüüm yeryüzinde at-ıla
gâh uçardum göge mu'cizât-ıla
20 gâh girüdüüm âdemüñ şûretine
gâh çıkardum ferishteler atına
21 al'a-i zerrîn benüm şehrim idi
hem hıır-ilyâs¹¹³ benüm yârüm idi
22 yürür idüm ben hıır¹¹⁴-ilyâs-ıla
gelür imiş her ne başa yazıla
[2^b]
23 bir helâlüm bir hûb oqlum var-ıdı
ol ikisi başa mûnis yâr idi
24 oqlum-ıla gevdemi bir dêv yedi
yâ muammed sen şefâ'at kılr dèdi
25 'avratımı aldı girdi uyuya
aygü omaz gözlerümi uyuya
26 'avratımı alıvêrmezseñ başa
da'vici olam kıyâmetde saña
27 çûn 'alî işitdi işbu sözleri
aıdı kim ana döndi gözleri

¹¹³ metinde huzur ilyas şeklinde yazılmasına rağmen metinde anlam bakımından hıır ilyas şeklinde okunmuştur.

¹¹⁴ Yazmada: *huzur*.

28 dēdi ‘alī yâ resûl ben varayım
zû’l-feḳâr-ıla¹¹⁵ cigerin yarayım
29 ya ben ölem ya kesem dēvün başın
‘avn-i ḥaḳ-ıla görem anuḡ işin
30 dēv elinden ḳurtarayım ‘avratı
niyetine bineyim düldül atı
31 varmasam erlük ḥarâm olsun baḡa
daḡı¹¹⁶ erlik da’vîsi öḡdin soḡa
32 dēdi resûl yâ ‘alī varma aḡa
kim bilür andan zevâl éde saḡa
33 ‘alī aydur yâ [re]sûl¹¹⁷ varsam gerek
alnuma yazılanı görsem gerek
34 aldı hemân bir kemendi eline
kim bilesince götüre ol bula
[3^a]
35 düldüle bindi ḳaḳındı zû’l-feḳâr
ḡasan ile ḡüseyin eyledi zâr
36 bindiler ‘alī ile bir menzile
otuz üç biḡ cümle ṣaḡâbe bile
37 döndiler cümlesi göz yaşlar ıla
gitdi ‘alī ol kesilmiş baş-ıla
38 sürer idi ‘alī düldül atını
ol kesikbaş ki gider idi ḳatı
39 şanasın kim ḳanatı vardur uçar
taḡ taş duymaz yuvalanur geçar
40 bir oḳ atum ‘alîden¹¹⁸ öḡdin gider
yedi muşḡaf ḳur’ânı ezber ider
41 ḳanda kim ‘alī namâz ḳılur-ıdı
ol kesikbaş bile hem ḳılur-ıdı
42 ‘alī öper ol kesikbaş yüzünü

¹¹⁵ metinde zülfiḳâr şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁶ metinde daḡı şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁷ metinde sûl şeklindedir.

¹¹⁸ metinde ‘âliden şeklinde yazılmıştır.

yağluğ-ıla siler idi tozunı
43 yedi gün yedi gece yürüdiler
 kudreti-y-ile bir araya êrdiler
44 'alî gördi anda bir derin kuyu
 şordı kesikbaşa ol-dem ol ulu
45 dèdi işbu kuyu mıdur ol maķâm
 kim dêv aldı 'avratunı êy hümâm
46 ol kesikbaş dèdi işbu aradur
 lêkin inmek bilmem ne çâredür

[3^b]

47 'alî baķdı gördi bir derin kuyu
 şan cehennem kuyusıdur ol kuyu
48 döndi 'alî gèrü vardı düldüle
 aldı şol kemendi getürmiş bile
49 uzunı beş yüz kulaç ıdı anuñ
 bir kayaya bağladı uçın anuñ
50 geldi kuyu başına gèrü 'alî
 tañrınuñ arslanı ol cû-merdüni
51 kendüye dêv iner iseñ cenk ola
 inmez iseñ 'alî adı teng ola
52 aldı kemendi hemân-dem eline
 tañrı ismüni getürüben dile
53 ism-i a'zam hem du'âsın okuyup
 tañrıya tesbih[ü]tekbir getürüp
54 şaldı kuyuya kendüyi nâgehân
 dèdi allâh saña sığındum hemân
55 düldül-ile çûn kesikbaş gördiler
 gözlerinden kanlu yaş aķıtdılar
56 yüz yere sürüp efgân êtdiler
 yâ ilâhi sen esürge dèdiler
57 arķun arķun şarķunup iner idi
 gâh ayağı gâh başı döner idi
58 iner iken yedi muşhaf ķur'ânı

ezberinde dâyima okur idi

[4^a]

59 ille namâz vaqtini bilür idi

göz ucı-y-ıla ol namâz kıılır idi

60 lêkin kolları mecâli kalmadı

ille geldi eline kemend ucı

61 çûn-ki gördi ol kemendüñ ucını

secde kııldı tañrıya şükr eyledi

62 çûn erişdi zaħmet-ile dibüne

oturdı bir sa'at kim 'aqlın dère

63 'aqlı geldi başına açdı gözin

bağdı her yaña hem öğrendi gözin

64 karşıusunda gördi bir ulu kapu

key ulu taşdan yapılmış ol kapu

65 geldi kapuya yakın durdı özü

gördi berkenmiş¹¹⁹ kapu gâyet ulu

66 haqq te'âlâya tazarru' eyledi

yâ ilâhi fetħ-i bâb eyle dèdi

67 çûn-ki bi-smillâh dènür her fetħ-i bâb

kıl du'âmuzı katında¹²⁰ müstecâb

68 kuvvet ètdi kapuya yâ allâh dèyü

haqq te'âlâ hazretine yalvaru

69 kapuyı kopardı gördi bir saray

oturur bir hâtûn anda yüzi ay

70 ol sarayuñ içini nûr eylemiş

tañrı 'aşkın cânuna berk eylemiş

[4^b]

71 secdeye varup namâz kıılır idi

âh idüben göge çıkar dütünü

72 gözyaşı-y-ıla neçe bir yaş eylemiş

ol kesik başuñ helâli ol imiş

¹¹⁹ imla noktasında birkenmiş olarak yazılmıştır.

¹²⁰ metinde kıtında şeklinde yazılmıştır.

73 anı ıovdı geıdı dađı¹²¹ illerü
gördi beş yüz kişi anda ol ölü
74 cümlesinüñ ayağı bağlu durur
dêv elinde cigeri tağlu durur
75 bunları dêv kendüye besler imiş
günde beşin pişürüben yer imiş
76 çûn-ki gördi 'alî ol mişkinleri
tañrınuñ arslanı ol cûmerd velê
77 'alîyi anlar dađı¹²² çûn gördiler
şad hezârân şâğ u hürrem oldılar
78 çıgruşuban yâ 'alî feryâd dëyi
dêv elinden kıl bizi âzâd dëyi
79 beş biñ idük beş yüzümüzi ıodı
günde beşümüz kebâb êdüp yedi
80 bu geıce bize resûl-ı kâyinât geldi
haber vêrdi rûşen beyyinât
81 'alî size gelüp êrişür dëdi
dêv elinden sizi kırtarur dëdi
82 ģamdülillâh kim êrişdük yâ veli
kim bize ģađ seni iģsân eyledi
[5^a]
83 dëdi ģađ yârı kılursa¹²³ kırtaram
cümleñüzi şâğ u hürrem eyleyem
84 anı ıodı geıdı dađı¹²⁴ illerü
kimse mişlin görmemişdür êy ulu
85 gördi bu dêv künbede beñzer başı
hem degürmen taşına beñzer diři
86 parmağı var şanki âdem gövdesi
urudurdı cinn-ü insi nefreti

¹²¹ metinde dağı şeklinde yazılmıştır.

¹²² metinde dağı şeklinde yazılmıştır.

¹²³ metinde kılursa şeklinde yazılmıştır.

¹²⁴ metinde dağı şeklinde yazılmıştır.

- 87 zü'lfekârı¹²⁵ aldı eline 'alî
kim iki pâre kıla ol-dem anı
- 88 yine kendü kendüye dër yâ 'alî
sen ki tañrı arslanı sen ey velî
- 89 işi ta'cil eylemek eylük degül
dêv uyurken öldürmek erlük degül
- 90 na'ra urdı bir kez in uyanmadı
na'ra anuñ canına kâr étmedi
- 91 kaçuyup ikinci kez na'ra urur
dêv yalañlayup hemân örü gelür
- 92 gözin açup çevre yanına bañar
kaçuyup dişini dişine kañar
- 93 dëdi sen misin bizüm düşmânumuz
kim senüñ elinden yakıldı cânumuz
- 94 sen-mi kesdüñ kamu dêvler başunı
kim akitduñ nêçe dêvler yaşunı
- [5^b]
- 95 kim vërdi-y-idi seni benden baña
sen gelmezseñ ben gider idüm saña
- 96 'alî dëdi nicesinüñ başunı
kesmişem dañı¹²⁶ akitdum¹²⁷ kanunı
- 97 in-şâa'llâh seni dañı öldürem
kanıñ-ıla bu sarayı dolduram
- 98 dêv eyitti şimdi seni yëyeyim
dünyâda hem aşluñuz komayayım
- 99 ne koyam gayrı ne hûd şeyhüñüzi
yıkaram mekke medine şehrüni
- 100 gürzin alup hamle kıldı 'alîye
'alî kañkanıñı tutdı karşuya
- 101 urdı üç kez 'alînüñ kañkanına

¹²⁵ metinde zü'lfikâr şeklinde yazılmıştır.

¹²⁶ metinde dañı şeklinde yazılmıştır.

¹²⁷ metinde akitdum şeklindedir.

- hiç ma'zeret gelmedi kollaruğa
102 üç kez yine hamle kılup almadı
kağıdı kim neydüğünü bilmedi
103 şıçradı 'alî hemân-dem illeri
heybetinden kana döndi gözleri
104 çûn-ki nevbet-i 'aliyye degdi hemân
zü'l-feķâra¹²⁸ el getürdi ol zamân
105 dedî gel müsülmân ol parmağ getür
tañrınuğ birligüne imân getür
106 olmaz iseñ şimdi başuğ keserem
'âlemi şer[r]inden âzâd eylerem
[6^a]
107 ol dêv aydur biğ yaşadum dimedüm
'ömrüm içredin kayusın yemedüm
108 çûn 'alî eşitdi işbu sözleri
kağıdı kim kana döndi gözleri
109 zü'lfeķârı şaldı dêvüğ başına
kesdi indürdi sarayuğ taşına
110 çûn-ki kesdi ol la'inüğ başunu
cümle dêvlerüğ yıkıldı revnağı
111 secdeye varup şükürler eyledi
hazreti allâh nâliş eyledi
112 döndi andan girüye oldı revân
yürürdi ol habs olanlara hemân
113 çöz dedî ol beş yüz kişinüğ elüni
kısmet êtdi cümlesine malunı
114 vardı ol hâtûnı dağı¹²⁹ nâgehân
anlaruğ katına getürdi hemân
115 her biri getüricek mal aldılar
ol kuyu başına karşı geldiler
116 dediler kim ya 'alî pes nidelum

¹²⁸ metinde zülfiķâr şeklinde yazılmıştır.

¹²⁹ metinde dağı şeklinde yazılmıştır.

kuyu derin nicesine edelüm
117 kuş degüliz kanat urup uçavuz
nerdübân yok nicesine çıkavuz
118 ‘alî aydur¹³⁰ himen edün ey yara
cümleñüzi haq buradan çıkara

[6^b]

119 bizi size bu araya gönderen
yine oldur cümlemüzi kırtaran
120 cümle maḥlûkât anuñ ‘ilmindedür
cümle zerrât anuñ-ıla zindedür
121 kullarına ne dilerse ol vèür
hükmi câridür nice diler kıılır
122 ulu dergâhına her kim yüz süre
mâşâ luṭfunđan ki ol maḥrûm kıala
123 pes şefi’ getürüben peygâmberi
ol nebiler cümle ‘âlem serveri
124 yüzlerini yere kıoyup sürdiler
haq te‘âlâya tazarru’ kııldılar
125 her biri du‘â kıulup başın açar
şöyle kim nâlişleri ‘arşa çıkara
126 gördiler kıudretten indi nâgehân
indi kıuyuya hemân-dem nerdübân
127 kııkdılar cümlesi kıuyu başına
çûş şalavât vèrdiler tekbir ile
128 şâğ u hürrem yürüdiler mek[k]eye
ol kıuyudan cümle kııkanlar bile
129 çûn erişdiler yakın bir menzile
kıondılar anda yakın bir vâdeye
130 pes haber oldu resûle kim gelür
tañrınuñ arslanı cû-merdi gelür

[7^a]

¹³⁰ ayder şeklinde yazılmıştır.

- 131 Çıkdı karşu ‘alî-y-ile grşdiler
şanki ayla güneş rişdiler
- 132 ddi hş geldün eyâ şâhib-i hüner
Hem gzn olsun mübârek y şir-i ner
- 133 geldi kesikbaş resûlün atına
yüz srben ayağı toprağına
- 134 pes du‘ kıldı hemân kesikbaşa
bir kişi oldu geldi evvel yine
- 135 geldi gr ol habîbn atına
yüz srben ayağı toprağına
- 136 ddi -ki y rahmetelli‘l-‘lemin
sensen ol maĥbb-ı rabbi‘l-‘lemin
- 137 n senün-n yaradıldı nh felek
Sağa muĥt cümle ins-ile melek
- 138 sağa sn cümle işler y habîb
n-ki sensen cümle dertlere şabîb
- 139 ĥcetm var y reslallh sağa
kıl şef‘at y nebiyyallh bağa
- 140 bir oğulcuğımı dv yemiş-idi
kağkara sünükleri çalmış-ıdı
- 141 kıl du‘ ağa dağı y muştafâ
y nübüvvet mazĥarı cd-u seĥ
- 142 pes du‘ kıldı resûl oğlı-n
ddi min cümle anda ĥzîrn
- [7^b]
- 143 oldu pes evvelki gibi ol dađı¹³¹
bir yigit şretde aĥsen y ĥi
- 144 cümlesi anda murda rdiler
oradan alkp revâne oldılar
- 145 şağ iseğ her birisi rişdiler
şd u ĥrrem menzile ytdiler

¹³¹ metinde dağı şeklinde yazılmıştır.

146 bir nice yıl dahı 'ömür sürdiler
şükr edüp allâha kulluğ etdiler
147 pes kul olan kişi kulluğda gerek
kulluğ etmeyen oda yansa gerek
148 vaşfi hâli burada oldu temâm
ol kesikbaş sergüzeşti ve's-selâm
149 fâ'ilâtü fâ'ilâtü fâ'ilat
ol habîbüñ rûhına vër şalavât
150 okuyanı yazanı diñle bâni
rahmetünle yarluğagıl yâ ğanî
151 her kim aña du'â-y-ıla bunı yazan kâtibîn
hayra yaza anuñ şerrini kirâmen kâtibîn
152 bunı yazum kıala benden yâdigâr kıalayım
ben kıala hattım rüzgâr
153 temmet bi-'avnilahi te'âlâ
Allâh te'âlâ

3. BÖLÜM

DİZİN

Sıra: a b c ç d e f g ğ h ı i j k l
m n ñ o ö p r s ş t u ü v y z

aç- : örtülü olan bir şeyin
örtüsünü kaldırmak.

a.- ar 125

a.- dı 63

a.- up 92

ad: bir kimseyi, bir şeyi
anlatmaya, tanımlamaya,
açıklamaya, bildirmeye yarayan
söz, isim, nam.

a.+ ı 51

âdem (Ar.): 1. ilk insan,
Adem peygamber.

â.+ üñşûretine20

2. İnsan, kişi.

â. başı 6

â. gövdesi 8

âh (Far.): ah, eyvah, sıkıntı
(ünlem).

â. 71

âhi (Ar.): ahilik ocağından
olan kimse.

â. 143

aḥsen (Ar.): en güzel.

a. 143

aḳ- : akmak.

a.- itdılar 55

a.- itduḡ 94

a.- utdum 96

ʿaḳl (Ar.): akıl.

ʿa.+ ı 63

ʿa.+ ın 62

al- : 1. bir şeyi elde etmek, ele
geçirmek.

a.- dı 9, 25, 34, 45, 48, 52,

87

2. birlikte götürmek.

a.- ıvêrmezseḡ 26

a.- dılar 115

3. bir şeyi elle tutmak,
yerinden kaldırmak.

a.- up 8, 100

a.- madı 102

ʿâlem (Ar.): dünya, evren.

ʿa. 123

ʿa.+ i 106

ʿalîyye (Ar.):

ʿa. (nevbet-i aʿ.) 104

Allâh (Ar.): Tanrı, Allah.

a. 15, 54, 68, 111, 153

a.+ a 146

a.+ ıla 1

aln: alın.

a.+ uma 33

âmin (Ar.): amin.

â. 142

ara: ara yer, ara, yer, orta. a.+ ya 43, 119	a.+ la 131
arķun: arka. a.+n 57	ayağ: ayak. a.+ ı 7, 57, 74, 133, 135
arslan: aslan. a.+ ı 50, 76, 88, 130	ayır- : iki veya daha çok kimse arasındaki anlaşmayı, uzlaşmayı bozmak, ayırmak. a.- amaz 14 a.- madı 12
‘arş (Ar.): dokuzuncu gök. ‘a.+ a 125	âzâd (Far.): hür, serbest olan. â. 78, 106
âsân (Far.): kolay. â. 138	a‘zam (Ar.): çok büyük. a. (ism-i a.) 18, 53
aşhâb(Ar.): dostlar, arkadaşlar. a. 8 a.+ ı 4	bâb (Ar.): kapı. b. (feth-i b.) 66 b. (feth-i b. kıl) 67
aşl (Ar.): asıl, kök. a.+ uñuzu 98	bağ: bir şeyi başka bir şeye veyabirçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel gibi düğümlenebilir nesne. b.+ ladı 49 b.+ lu durur 74
‘aşķ (Ar.): şiddetli istek, tutku. ‘a.+ ın 70	bâni (Ar.): bina eden, yapan, kuran, kurucu. b. 150
at: atgillerden, binme, yük çekme, tasıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan. a.+ ı 30 a.+ ıla 19 a.+ unı 38	baş: baş, kafa, kelle. b. 13 b.+ a 22 b.+ dur 7 b.+ ı 6, 57, 85 b.+ ıla 37 b.+ ın 29, 125 b.+ ma 50, 63, 109, 115,
‘avn (Ar.): yardım. ‘a.+ i haķ-ıla 29	
‘avrat (Ar.): kadın, zevce. ‘a.+ ı 30 ‘a.+ umı 25, 26 ‘a.+ unı 45	
ay: dünyanın uydusu olan gök cismi, kamer. a. 5, 69	

127

b.+ ıñ 106

b.+ layalum 1

b.+ unı 94, 96, 110

ben: birinci tekil kişiyi gösteren zamir, ben.

b. 16, 17, 18, 22, 28, 29, 95,

152

b.+ den 95, 152

b.+ i 14

b.+ üm 15, 21

benzer: nitelik, görünüşbakımından birbaşkasına benzeyen veya ona eşolan.

b. 85

berk (Ar.): kuvvetlendirmek.

b. 70

berken- (Ar.): sağlamlaşmak.

b.- miş 65

beyyinât (Ar.): belgeler, açık kanıtlar, mucizeler.

b. 80

bî-gümân(Far.): şüphesiz.

b.16

bile: ile, birlikte, beraber.

b. 15, 36, 41, 48, 128

bin: ben.

b.+ i 14, 107

biñ: bin (sayı).

b. 4, 79

bir: bir.

b. hikâyet 2

b. kesük adam başı 6

b. kesük başdur 7

b. helâlüm 23

b. dêv 24

b. kemendi 34

b. menzile 36

b. oğ40

b. araya 43

b. derin kuyu 44

b. derin kuyu 47

b. kayaya 49

b. sa'at 62

b. ulu kapu 64

b. saray 69

b. yaş 72

b. kezin 90

b. menzile 129

b. kişi 134

b. oğulcuğımı 140

b. yigit 143

b. nice yıl 146

b.+ ligüne 105

biri: biri, bir tanesi.

b. 115, 125

b.+ si 145

bismillâh (Ar.): Allah'ın adıyla.

b. 1, 67

biz: Birinci çokluk şahıs zamiri, biz.

b.+ e 80, 82

b.+ i 78, 119

b.+ üm 93

bu: 1. bu (işaret zamiri).

- b.+ nı 151, 152
b.+ nları 75
b.+ rada 148
b.+ radan 118
- 2. bu (işaret sıfatı).**
b. gece 80
b. dêv künbede 85
b. sarayı 97
b. araya 119
- can (Far.):** cân, ruh, hayat, yaşam.
c.+ ina 90
c.+ umuz 93
- cânân (Far.):** Sevgili, sevilen kadın.
c.+ a 70
- câri (Ar.):** geçerli, yürürlükte.
c.+ dür 121
- cehennem (Ar.):** ahirette günahkar kulların gideceği azap yeri, tamu.
c. 47
- cenk (Far.):** savaş, vuruşma.
c. 51
- ciger (Far.):** ciğer.
c.+ i 74
c.+ in 28
- cinn (Ar.):** Gözle görünmez, latif cisimlerden ibaret bir yaratık.
c. 86
- cûmerd (Far.):** para ve malını esirgmeden veren, eli açık, bonkör.
c. 76
c.+ i 130
c.+ üni 50
- cûd (Ar.):** cömertlik.
c. 141
- cümle (Ar.):** bütün, tüm, hepsi.
c. 36, 110, 120, 123, 128, 137, 138, 142
c.+ müzi 119
c.+ nüzi 83
c.+ ŋüzi 118
c.+ si 8, 37, 127, 144
c.+ sine 113
c.+ sinüŋ 74
- çâre (Far.):** ilaç, derman.
ç.+ dür 46
- çarh (Far.):** felek, gök.
ç.- ı dûndan 10
- çığır- :** çağırmaq, seslenmek.
ç.- uşuban 78
- coş- (Far.):** coşku.
ç. 127
- çûn (Far.):** için.
ç.8, 9, 27, 55, 62, 77, 108, 129, 137
- çûn-ki (Far.):** Şundan dolayı, şu sebeple, mademki anlamında sebep bildirir.
ç.3, 61, 67, 76, 104, 110, 138
- dahı:** da, de; dahi, bile.
d. 4, 31, 73, 77, 84, 96, 97,

114,

141, 143, 146

da'vî (Ar.): dava.

d.+ ci 26

d.+ si 31

dâyim (Ar.): dâvamlı, sürekli.

d. 58

deg- : ulaştırmak, eriştirmek.

d.- di 104

degül (Ar.): yüklem olan isimlere olumsuzluk anlamı veren kelime, değil.

d. 89

d.+ iz 117

degürmen: değirmen.

d. 85

dem (Far.): zaman.

d. 13, 44, 52, 87, 103, 126

dergâh (Far.): dergah, saray, tekke.

d.+ ına 122

derin: dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan.

d. 44, 47, 116

dert (Far.): dert, acı, ağrı.

d.+ lere 138

dêv (Far.): korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı.

d. 24, 30, 45, 51, 74, 75, 78, 81, 85, 89, 91, 98, 107, 140

d.+ ler 94

d.+ lerünj 110

d.+ ünj 29, 109

dil (Far.): gönül.

d.+ i 7

d.+ üme 2, 3

dile- : istemek.

d. 52

d.- diler 11

d.- r 121

d.- rse 121

dizâr (Far.): yüz.

d.+ ın 16

du'â (Ar.): Allah'a yalvarma, niyâz.

d. 141

d. 125, 134, 142, 151

d.+ muzı 67

d.+ sın 18, 53

dûn (Ar.): alçak, aşağılık.

düldül (Ar.): Hz Ali'ye Hz. Muhammed tarafından armağan edilen binek hayvanın adı.

d. 30, 38, 55

d.+ e 35, 48

dünya (Ar.): içinde yaşadığımız alem.

d.+ da 98

düşman (Far.): düşman, yağı, hasım.

d.+ umuz 93

efgân (Far.): feryat etme, figan etme.

e. 56

el: kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve is

yapmaya yarayan bölümü.

e. 7

e. 104

e.+ inden 30, 81, 93

e.+ inden 78

e.+ ine 34, 52, 60, 74, 87

e.+ üni 113

er: yiğit, bahadır, kahraman.

e.+ lik 31

e.+ lük 31, 89

êriş- : ermek işi ve durumu.

ê.- diler 131, 145

esürge- : koru, himaye et
(dua).

e. 56

evvel (Ar.): önce, ilk.

e. 134

e. ki 143

ey (Ar., Far., Tr.): nida için
ve nidaya cevap için kullanılır;
“hey, yahu, bana bak!”; gibi
manalara gelir.

è. 132, 141, 143

eyâ (Far.): ey (nida).

e. 132

eyit- : demek.

e.- ti 98

eyle- : etmek, yapmak.

e.- di 35, 66, 82, 111

şikâyet e.- di 10

şükr e. 61

şerh e.- yem 3

eylük: iyilik.

e. 89

ezber: bir metni veya bir sözü
eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde
akılda tutma.

e. 40

e.+ inde 58

felek (Ar.): gökyüzü, semâ.

f. 137

ferište (Far.): melek.

f.+ ler 20

feryâd (Far.): bağırma, çığlık
atma, imdat isteme.

f. 78

feth (Ar.): açma, açılma.

f.- i bâb 66

f.- i bâb kııl 67

gâh (Far.): bazen, kimi
zaman.

g. 19, 20, 57

ğanî (Ar.): zengin, varlıklı.

ğ. 150

ğâyet (Ar.): son derece.

ğ. 65

ğayrı (Ar.): başka.

ğ. 99

ğazâ (Ar.): din adına yapılan
savaş, gaza.

ğ.+ n 132

gêce: güneş battıktan sonra
başlayıp, gün ağarıncaya kadar
süren karanlık zaman.

g. 43, 80

ger: eğer.

g. 2
gerek: gerek.
g. 33, 147
gevde: gövde, insan bedeni.
g.+ mi 24
g.+ si 7
gibi: gibi, benzetme edatı.
g. 143
gid- : gitmek.
g.- er 38, 40, 95
girü: geri.
g. 48, 50, 135
gög: gökyüzü.
g.+ e 19, 71
gör- : görmek.
g.- di 44, 47, 61, 64, 65, 69,
73, 76, 85
g.- diler 55, 77, 126
g.- em 29
g.- memişdür 84
g.- mişem 16
g.- sem 33
g.- üşdiler 131
gövde: gövde, insan bedeni.
g.+ si 86
göz: göz.
g. 59
g.+ in 63, 92
g.+ leri 27, 103, 108
g.+ lerinden 55
g.+ lerümi 25
gözyaşı: gözyaşı bezlerinin salgıladığı, bazı etkilerle akan duru

sıvı damlacıklarından her biri.
g.+ yla 72
ğubâr (Ar.): toz, ince toprak.
ğ.+ mı 11
gün: gün, güneş ışığı.
g. 15, 43
g. (dün ü g.) 1
g.+ de 75, 79
güneş: gezegenlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısı veren büyük gök cismi.
g. 131
gürz (Far.): silâh olarak kullanılan ağır topuz.
g.+ in 100
haber (Ar.): bir şey hakkında edilen bilgi, havadis.
h. 80, 130
habîb (Ar.): sevilen, sevgili, dost; Hz. Muhammed.
h. 138
h.+ ün 135, 149
habs (Ar.): hapis, alıkoyma.
h. olanlara 112
hacc (Ar.): 1. genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi.
2. İslam'ın beş şartından biri olan, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan Kâbe'yi ziyaret ve tavaf töreni.

h.+ a 17	h. 8
hâcet (Ar.): ihtiyaç.	hayru'l enâm (Ar.):
h.+ üm 139	varlıkların hayırlısı (Hz.
hağ (Ar. < hağğ): Allah,	Peygamber).
Tanrı.	h.- 8
h. 2, 3, 66, 68, 82, 83, 118,	hazirûn (Ar.): bulunanlar,
124	hazır olanlar.
h.+ dur 15	h. 142
'avn-i h.+ ıla 29	hazret (Ar.): saygı için
hâl (Ar.): Hâl, durum, vaziyet.	büyüklerle verilen unvan.
h.+ i 148	h.+ ine 68
hamdülillâh (Ar.): Allaha	h. +i 111
hamd olsun.	helâl (Ar.): dinin kurallarına
h. 82	aykırı olmayan, dini bakımdan
hamle (Ar.): saldırı, atak.	yasaklanmamış olan.
h. 100, 102	h.+ i 72
harâm (Ar.): dinen yasak	h.+ üm 23
olan şey.	hem (Far.): bir de”, “ayrıca”,
h. 31	“zaten”, “aynı zamanda”,
hasan (Ar.): Hz. Hasan.	“özellikle”, “birlikte”, “da, de”
h.+ ıla 35	anlamlarında kullanılır; ikinci
hatt (Ar.): çizgi, yol.	cümleyi birinci cümleye bağlar.
h.+ ım 152	h. 7, 10, 17, 21, 41, 53, 63,
hâtûn (Far.): kadın, bayan.	85, 98, 132
h. 69	hemân (Far.): hemen, derhal,
h.+ ı 114	o anda.
hayr (Ar.): iyi, faydalı,	h. 13, 34, 52, 54, 91, 103,
hayırlı.	104, 112, 114, 126, 134
h.+ a 151	her (Far.): hep, bütün; tekil
hayret (Ar.): bir durum veya	isimlere tamlayan görevinde
bir şey karşısında ne yapacağını,	getirilerek birer birer olarak “...in
ne hüküm vereceğini bilememe,	hepsinde” anlamını verir.
şaşıрма, şaşırıp kalma.	h. 22, 63, 67, 115, 122, 125,

145, 151

heybet (Ar.): korku ve saygı duygularını birden uyandıran hâl ve gösteriş.

h.+ inden 103

hezârân (Far.): binlerce.

h. 77

hızr (Ar.): içenlere ölmezlik veren âb-ı hayatı içmiş bulunan ve kul sıkıldığı zaman imdadına yetişmekle meşhur olan peygamber (Hızır as).

h.- ilyâs benüm 21

hiç (Ar.): Hiç, asla; olumsuz cümleleri anlam bakımından kuvvetlendirir.

h. 101

hikâyet (Ar.): anlatı, masal.

h. 2

himen (Far.): hemen.

h. 118

hod (Far.): kendi.

h. 99

hûş (Far.): güzel, iyi.

h. 132

hûb (Far.): güzel, hoş, iyi.

h. 23

huzur (Ar.): Hızır (as).

h. 22

hükm (Ar.): hüküm, emir, komuta.

h.+ ü 121

hümâm (Ar.): bir işe iyice

sarılıp o işi başarmak için çaba gösteren, himmeti çok, gayretli kimse.

h. 45

hüner (Far.): marifet, ustalık.

şâhib-i h. 132

hürrem (Far.): sevinçli, şen, gönül açıcı.

h. 77, 83, 128, 145

hüseyin (Ar.): Hz. Hüseyin.

h. 35

iç (Ar.): herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, dış karşıtı.

i.+ ini

i. (sarayın i.) 70

içre: içinde, arasında.

i.+ redin 107

ihsân (Ar.): bağış, iyilik.

i. 82

iki: iki.

i. 87

i.+ nci 91

i.+ si 23

il: ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet.

i.+ lerü 73, 84, 103

ilâhi (Ar.): Allah'a mensup olan, Tanrı ile ilgili, Tanrısal.

i. 56, 66

ile (+ile/+ıla): kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik,

beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir söz.

i. 1, 15, 22, 36, 55, 62, 120, 127, 151

ille (Ar.): mutlaka.

i. 59, 60

‘ilm (Ar.):okuyarak öğrenilen bilgi, ilim.

‘a.+ indedür 120

ilyâs (Ar.): kutsal kitaplarda ismi geçen, yağmurlar hükmeden İsrail peygamberi.

i. 21

i.+ıla 22

imân (Ar.): inanma, inanç.

i. 105

in-:yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek.

i.- di 126

i.- dürdi 109

i.- er 51, 57, 58

i.- mek 46

i.- mez 51

ins (Ar.): insan.

i.+ i 86

inşâa’llâh (Ar.): “eğer Allah isterse, Allah nasip ederse” anlamında dilek sözü.

i. 97

eriş- : erişmek.

i.- di 62

i.- diler 129

i.- dük 82

i.- ür 81

‘isâ (Ar.): dört büyük peygamberden biri olup kendisine vahiy yoluyla İncil nazil olmuştur.

‘a.+ ıla 18

ism (Ar.): isim, ad.

i.- i a’zam 18, 53

i.+ üni 52

iş: bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma.

i.+ i 89

i.+ in 29

i.+ ler 138

işbu: işte bu, bu, özellikle bu.

i. 27, 45, 46, 108

‘işit- :işitmek, duymak; öğrenmek, haber almak.

i.- di 27, 108

‘ey: kendisine söz söylenilen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın basına getirilir; seslenmeye yani çağırmaya yarar.

i. 45, 84, 88, 118, 136

kâyinât (Ar.): yaratılmış şeylerin hepsi, yer, gök bütün varlıklar ve bütün mahlukat, alem, evren.

k. resul-ı k. 80

kağ- : itmek, vurmak, kakma

yapmak.

ķ.- dı 27

ķ.- ındı 35

ķ.- ıdı 102, 108

ķ.- iyup 91, 92

ķal- : olmak, kalmak, herhangi bir durumda bulunmak anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır.

ķ.- a 122, 152

ķ.- dı 8

ķ.- dıramaz 14

ķ.- duralar 11

ķ.- durmadı 12

ķ.- madı 60

ķ.- mayım 152

ķ.- mış 140

ķal'e (Ar.): düşmana karşı koymak ve güvenliği sağlamak için savunulması gereken önemli noktalara yapılan yüksek, kalın duvarlı, burçlu, mazgallı, sağlam ve kuvvetli yapı.

ķ.- i zerrîn 21

ķalķan: oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık.

ķ.+ ına 101

ķ.+ uñı 100

ķamu (Far.): bütün, hep, herkes (sıfat).

ķ. ashâb 8

k. dêvler 94

ķan: atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı.

ķ.+ a 27, 103, 108

ķ.+ da 41

ķ.+ unı 96

ķ.+ uñıla 97

k.+ lu 55

ķanat: kuşlarda ve böceklerde gövdenin iki yanında yer alan ve uçmayı sağlayan açılır kapanır bir çift organ.

ķ. 117

ķ.+ ı 39

ķara: kömür renginde olan rengin adı.

ķ. (kap k.) 140

ķapu: bir yere girip çıkılırken içinden geçilen yer.

ķ. 64, 65

ķ.+ ya 65, 68

ķ.+ yı 69

ķâr (Far.): bir işin sonunda elde edilen fayda, çıkar.

k. 90

ķarşu: bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi.

ķ. 115, 131

ķ.+ sında 64

ķ.+ ya 100

kat: huzur, yan, nezd, ön.

ķ.+ ı 38

ķ.+ ina 20, 114, 133, 135

ķat- : bir Şeyin içine, ũstüne veya yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir Şey eklemek, karıştırmak, ilâve etmek.

ķ.- ar 92

kâtib (Ar.): yazan, yazıcı.

ķ.+ in 151

ķaya: sert ve iri taş kütlesi.

ķ.+ ya 49

ķayđu: ũzũntü, endişe
duyulan dũřũnce, kayđı.

ķ. 25

ķayusı: kayđı, endişe, tasa.

ķ.+ n 107

ķebâb (Ar.): ateşte veya susuz olarak bir kap içerisinde pişirilen et yemeği.

ķ. 79

ķemend (Far.): uzaktaki bir kimseyi veya Şeyi çekip yanına getirmek için kullanılan ucu ilmikli ip.

ķ. 60

ķ.+ i 34, 48, 52

ķ.+ ũn 61

ķendü: iyelik ekleri de alarak kişilerin ũz varlığını anlatmaya yarar, kendi.

ķ. 88

ķ.+ ye 51, 75, 88

ķ.+ yi 54

ķes- : bıçak, makas vb. bir araçla bir Şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak.

ķ.- di 109, 110

ķ.- dũn 94

ķ.- em 29

ķ.- erem 106

ķ.- ilmiş 37

ķ.- mişem 96

ķ.- ũk 6, 7

ķ.- ikbaş

ķ. 38, 41, 42, 46, 55, 133,

148

ķ.+ ũn 72

ķey: Çok, pek, fazla.

ķ. 64

ķez: defa, kere, kez.

ķ. 17, 91, 101, 102

ķ.+ in 90

ķıl- :etmek”, “kılmak”, “yapmak” anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır.

ķ. 67, 78

ķ. (şefâ’at ķ.) 24, 139

ķ. (dua ķ.) 140, 141

ķ.- a 87

ķ.- dı 8, 61, 100, 134, 142

ķ.- dılar 124

ķ.- up 10

ķ.- up 102, 125

ķ.- ur 2, 18, 41, 59, 121

k. namâz kı.- ur 41
k. namâz kı.- urıdı 71
kı.- ursa 83

kısmet (Ar.): bölme, pay
etme.

kı. 113

kııt: huzur, yan, nezd, ön.
kı.+ ında 67

kıyâmet (Ar.): dünyanın
sonu, bütün ölülerin dirilerek
mahşerde toplanacakları zaman.

kı.+ de 26

ki (Far.): ki, kendinden
sonraki cümleyi kendinden önceki
cümleye “tümleç”, “nesne”
ilgisiyle bağlar; kendinden sonraki
cümleyi kendinden önceki
kelimeye veya kendinden önceki
cümlelerin bir unsuruna sıfat veya
açıklama ilgisiyle bağlar; bağlama
edatı olarak kullanılır.

k. 38, 88, 122, 136

kim: 1. bk. ki.

k. 39, 45, 62, 82, 87, 93, 94,
116, 130, 125, 108, 102,

2. kim, hangi kişi anlamında
cümlede, özne, tümleç, nesne,
yüklem görevinde kullanılır.

k. 6, 11, 15, 27, 32, 34, 41,
151, 122, 95

kimse: herhangi bir kişi, şahıs.

k. 12, 14, 84

kirâmen kâtibîn (Ar.):

işlenen günah ve sevapları
yazmakla görevli bulunan
melekler.

k. 151

kişi: kişi, şahıs

k. 73, 134, 147

k.+ nün 113

kol: insanın omuzundan
parmak uçlarına kadar olan organı.

kı.+ ları 60

kı.+ laruğa 101

kon- : yolculukta geceyi
geçirmek için bir yerde kalmak,
konuk olmak.

kı.- dılar 129

kop- : herhangi bir yerinden
ikiye ayrılmak.

kı.- ardı 69

kov- : bir yerden sürüp
çıkarmak, kovalamak

kı.- dı 73

koy- : bir şeyi bir yere
bırakmak, belli bir yere
yerleştirmek.

kı.- up 124

kör- : göz yardımıyla bir şeyin
varlığını algılamak, seçmek.

k.- diler 6

kıudret (Ar.): kuvvet, takat,
güç.

kı.+ den 126

kı.+ iyle 43

kıul: insan.

ķ. 147

ķ.+ larına 121

ķ.+ luĝda 147

ķ.+ luķ 146, 147

ķulaç: gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık.

ķ.+ idi 49

ķulaķ: insanda ve hayvanda bulunan işitme organı, kulak.

ķ. 5

ķur'ân (Ar.): Hz. Muhammed'e inen kutsal kitap.

ķ.+ ı 40, 58

ķurtar- : bir canlıyı bir tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak, kurtarmak.

ķ.- am 83

ķ.- an 119

ķ.- ayım 30

ķ.- ur 81

ķuş: kuş.

ķ. 117

ķuvvet (Ar.): güç, kudret.

ķ. 68

ķuyu: su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindirik biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur.

ķ. 44, 45, 47, 50, 115, 116, 127

ķ.+ dan 128

ķ.+ sıdur 47

ķ.+ ya 25, 54, 126

ķünbed (Far.): kubbe, damı kubbe biçiminde olan yapı.

k.+ e 85

la'in (Ar.): kovulmuş, nefret kazanmış, lanetlenmiş.

l.+ üj 110

lêkin (Far.): lakin, ama, ancak.

l. 46, 60

luĝf (Ar.): iyilik.

l.+ uĝdan 122

ma'zeret (Ar.): istenilmeyen bir halin oluşuna yol açan kaçınılmaz sebep, özür; bahane.

m. 101

maĥbûb (Ar.): sevilen kadın, kadın sevgili, maşuka.

m.+ ı 136

maĥlûkat (Ar.): yaratılmış olan şeyler, bütün yaratıklar, mahlûklar.

m. 120

maĥrûm (Ar.): iyi ve güzel bir şeyden hissesi olmayan, yoksun olan, istediğini elde edemeyen (kimse), nasipsiz.

m. 122

maķâm (Ar.): durulan yer, makam.

m. 45

maķşûd (Ar.): istenilen şey,

istek.

murâd-u m.+ uma 16

mal (Ar.): bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey.

m. 115

m.+ unı 113

maẓhar (Ar.): şereflenme, nâil olma.

m.+ ı 141

mecal (Ar.): güç, kuvvet.

m.+ i 60

medine (Ar.): şehir, kasaba, belde. Hz. Muhammed'in hicret ettiği Arabistan şehri.

m. 99

mekke (Ar.): Arabistan'da Hz. Muhammed'in doğduğu ve içerisinde Müslümanların kiblesinin olduğu şehrin adı.

m. 99

M.+ ye 128

melek (Ar.): Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan olduğuna inanılan manevi varlık.

m. 138

menzil (Ar.): varılmak istenilen nokta.

m.+ e 36, 129, 145

miskin (Ar.): zavallı, uyuşuk.

m.+ leri 76

mişl (Ar.): eş, benzer,

manend.

m.+ in 84

mu'ciz (Ar.): herkesi yaptıklarıyla hayrette bırakan.

m.+ in 3

mu'cizât (Ar.): mucizeler.

m.+ ıyla 19

muḥammed (Ar.): peygamberlerin sonuncusu ve en büyüğü olan İslam peygamberinin adı.

m. 24

mûnis (Ar.): cana yakın, sevimli.

m. 23

murâd (Ar.): arzu, istek.

m.+ u maḫşûduma 16

m.+ a ér- 144

muşhaf (Ar.): Kur'an-ı Kerim.

m. 40, 58

mübârek (Ar.): uğurlu, hayırlı.

m. 132

müstecâb (Ar.): olumlu, müspet cevap alınan, kabul edilen (istek, dua vb.).

m. 67

müsül mân (Ar.): müslüman..

m. 105

nâgehân (Far.): ansızın, birdenbire.

n. 54, 114, 126

nâliš (Far.): inleme, inilti, feryad, nâle.

n. 111

n.+ leri 125

namâz (Far.): İslamın beş şartından biri olan ibadet.

n. 18, 59

n. kıllur 41

n. kıllurıdı 71

na'r (Ar.): ateş, od, cehennem ateşi.

n.+ a 90, 91

nazar (Ar.): bakma, bakış.

n. 8

ne: ne, hangi şey.

n. 22, 46, 99, 121

n.+ ydüğüni 102

nebi (Ar.): kendisine kitap indirilmemiş olan peygamber.

n.+ ler 123

nebiyyullâh (Ar.): Allah'ın peygamberi.

n. 139

nêçe: (nice) çok, pek çok, birçok.

n. 94

nefret (Ar.): tikslenme, iğrenme.

n.+ i 86

nerdübân (Far.): merdiven.

n. 117, 126

nevet (Ar.): nöbet, sıra.

n.- i 'alîyye 104

niçe: 1. nasıl, nice; ne.

n. 72, 121, 146

n.+ sine 116, 117

2. çok defa, çok kere.

n.+ sinüj 96

niyet (Ar.): bir şeyi yapmayı önceden kurma, zihinde tasarlama, yapmaya karar verme.

n.+ ine 30

nûr (Ar.): aydınlık, ışık, parıltı.

n. 70

nübüvvet (Ar.): peygamberlik, Tanrı haberciliği.

n. 141

o: (zahir) tekil üçüncü kişi, o.

o.+ da 147

o.+ radan 144

oğul: erkek evlat, oğul.

o.+ içün 142

o.+ um 23

o.+ umıla 24

o.+ cuğımı 140

oğ: yay denilen aletle fırlatılan ve ucunda sivri bir demir bulunan ince kısa değnek.

o. 40

ol: (o) Teklik üçüncü kişiyi, iki veya daha çok şeyden, daha önce sözü geçeni belirtmek için kullanılır; işaret yolu ile nesnenin yerini tutar.

o. 9, 13, 23, 34, 37, 38, 41,

42, 44, 45, 46, 47, 50, 59, 61, 64,
70, 72, 73, 76, 87, 104, 105, 107,
110, 112,113, 114, 115, 121, 122,
123, 128, 135, 136, 143, 148, 149

otur- : oturmak, vücudun alt kısmını bir yere koymak.

o.- dı 62

o.- mışdı 4

o.- ur 69

öl- : yasamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek.

ö.- dürem 97

ö.- dürmek 89

ö.- em 29

ölü: yaşamayan, ölü.

ö. 73

‘ömr (Ar.): ömür, yaşama, hayat.

‘ö.+ üm 107

‘ömür (Ar.): bk. ‘ömr.

‘ö.+ sürdiler 146

öñ: bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı.

ö.+ din 31, 40

örü: 1. yama olarak yapılan örgü.

2. kalkık, dik.

3. otlak, yaylım, mer'a.

ö. 65, 91

pâre (Far.): parça.

p. 87

parmağ: parmak.

p. 105

p.+ ı 86

pes (Far.): öyle ise; o halde; bundan dolayı; nihayet anlamlarında kullanılır.

p. 116, 123, 130, 134, 142, 143, 147

peygâmbër (Far.): Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilmiş kimse.

p.+ i 123

piş- : ateşte, fırında, kaynar suda veya yağda ısı etkisiyle yenilebilir duruma gelmek.

p.- ürüben 75

rabbi'l-âlemin (Ar.): alemlerin rabbi.

r. 138, 136

rahmet (Ar.): acıma, esirgeme, koruma.

r.+ ünle 150

rahmetelli'l-âlemin (Ar.): âlemlere rahmet.

r.136

resûl (Ar.): peygamber, Hz. Muhammed.

r. 28, 32, 33, 130, 142

r.- ı kâyinât 80

r.+ ün 5, 133

resûlullâh (Ar.): Allah'ın resulü, Hz. Muhammed.

r. 139

revân (Far.): su gibi akıp giden.

r. 112

revâne (Far.): giden, yürüyen, akan.

r. 144

revnağ (Ar.): (revnak) göz alıcı güzellik, parlaklık, tazelik, letafet.

r.+ 1 110

rûh (Ar.): can, nefes, canlılık, rûh.

r.+ ina 149

rûşen (Far.):parlak, aydın, aydınlık.

r. 80

rüzgâr (Far.): zaman, dâvir. Yer değiştiren hava, bu havanın hissedilen etkisi.

r. 152

sa'at (Ar.): altmış dakikalık zaman birimi.

s. 62

şad (Far.): yüz sayısı, 100.

ş. 77

şâğ: sağ, diri.

ş. 145

şahâbe (Ar.): arkadaşlar, dostlar. Hz. Muhammed'in sohbetinde bulunmuş olan Müslümanlar.

ş. 36

şâhib (Ar.): sahip, koruyan.

ş.- i hüner 132

şal- : bırakmak, koyuvermek, serbest bırakmak.

ş.- dı 54, 109

şalavât (Ar.): namazlar, salatlar.

ş. 127, 149

şan- : bir şeyin olma veya olmama ihtimalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmak, zannetmek, zanneylemek.

ş. 47

ş.+ asın 39

şanki (Far.): anlatılan şeyin gerçekte var olmadığını fakat öyle sanıldığını gösterir, sözüm ona, sözde, güya.

ş. 86, 131

sarây (Far.): hükümdarların ve dâvlet başkanlarının oturduğu büyük ve gösterişli bina.

s. 69

s.+ 1 97

s.+ uş 70, 109

secde (Ar.): namaz kılariken alını, el ayaklarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum.

s. 61

s.+ ye 71, 111

sehâ (Ar.): cömertlik, el açıklığı.

s. 141

selâm (Ar.): kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba.

s. 9

s.+ ın 9

sen: teklik ikinci kişiyi gösteren zamir.

s. 24, 56, 88, 93, 94, 95

s.+ i 82, 95, 97, 98

s.+ sün 136, 138

s.+ üñ 93

sergüzeşt (Far.): macera, serüven.

s.+ i 148

s.+ in 10

server (Far.): baş, başkan, ulu, büyük.

s.+ i 123

şıçra- : ayaklarla, birdenbire ve kuvvetle yeri teperek hızla yukarıya veya ileriye atılmak.

ş.- dı 103

sıgın- : tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek.

s.- dum 54

siz: çokluk ikinci kişi zamiri.

s.+ e 81, 119

s.+ i 81

şor- : birine soru yönelterek

herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek.

ş.- dı 44

söyle- : (anlatmak istediği şeyi) sözle bildirmek.

söyle.-yüp 13

söz: bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelam, laf, kavi.

s.+ e 1

s.+ ine 5

s.+ leri 27, 108

şûret (Ar.): biçim, görünüş.

ş.+ de 143

ş.+ ine 20

sünük: kemik.

s.+ leri 140

sür- : 1. yönetip yürütmek, sevk etmek.

s.- er 38

s.- diler 146

2. dokundurmak, değdirmek.

s.- e 122

s.- diler 124,

s.- üben 133, 135

s.- üp 56

şâd (Far.): sevinçli.

ş. 77, 83, 128, 145

şefâat (Ar.): birinin suçundan geçilmesi veya dileğinin yerine getirilmesi için edilen aracılık.

ş. 139

ş. kııl 24

şefî (Ar.): şefaata eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.

ş. 123

şehr (Far.): nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğrasan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kent, site.

ş.+ üm 21

ş.+ üni 99

şeker (Far.): sevimli, cana yakın ve güzel.

ş. 5

şerh (Ar.): açıklama.

ş. eyleyem 3

şerr (Ar.): kötülük, fenalık.

ş.+ inden 106

ş.+ ini 151

şeyh (Ar.): tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse.

ş.+ üñizi 99

şikâyet (Ar.): sızlanma, şikâyet.

ş. eyledi 10

şir (Far.): aslan.

ş.- i ner 132

şol: şu.

ş. 48

şöyle: şuna benzer, şunun gibi.

ş. 125

şükr (Ar.): memnuniyet

bildiren söz.

ş. 146

ş. eyledi 61

şükür (Ar.): bk.şükr.

ş.+ ler 111

şabîb (Ar.): hekim, doktor.

t. 138

ta'cil (Ar.): acele ettirme.

t. 89

tağ : dağ.

t. 39

tağlu: dağlanmış, yaralı.

t.+ durur 74

tañ: şaşma, şaşırma, hayret, şaşılacak şey.

t.+ a 8

tañrı: Allah.

t. 52, 70, 88

t. (bî-gümân t.) 16

t.+ nuñ 50, 76, 105, 130

t.+ ya 53, 61

taş: kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde.

t. 39

t.+ dan 64

t.+ ina 85, 109

tažarru' (Ar.): yalvarma, yakarma.

t. 66, 124

te'âlâ (Ar.): "şanı yüce olsun" anlamında olup Allah, hak, tanrı

kelimelerinden sonra kullanılır.

t. 68, 153

t.+ ya 66, 124

tekbir (Ar.): İslam dininde Allah'ın büyüklüğünü belirtmek için söylenen "Allahu ekber" sözü.

t. 53, 127

temâm (Ar.): tamam, bütün, tüm; eksiksiz, tamamen.

t. 148

temmet (Ar.): "bitti, tamam oldu" anlamında kitapların ve yazıların sonuna yazılan yazı.

t. 153

teng (Far.): dar, sıkıntılı yer.

t. 51

teşbih (Ar.): benzetme, benzetilme.

t. 53

tîmâr (Far.): binek hayvanlarının derisini, kıllarını kaşağı, fırça, sünger vb. ile temizleme.

t. 17

toprağ: yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yasama ortamı sağlayan yüzey bölümü.

t.+ ina 133, 135

toz: çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak.

t.+ unı 42

uc: bir şeyin baş veya son noktası, uç.

u.+ ı 60

u.+ ın 49

u.+ unı 61

u.+ ıyla 59

ulu: erdemleri bakımından çok büyük, yüce.

u. 44, 64, 65, 84, 122

ur- : vurmak, çarpmak.

u.- dı 90, 101

u.- mışlardı 5

u.- up 117

u.- ur 91

uzun: iki ucu arasında kendi ölçülerine öre fazla mesafe olan.

u.+ ı 49

üç: üç (3).

ü. 36, 101, 102

vadi (Ar.): iki dağ arasında uzanan arazi.

v.+ ye 129

vakt (Ar.): vakit, zaman.

v.+ ini 59

var- : Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak.

v.- ayım 28

v.- dı 48, 114

v.- ma 32

v.- masam 31

v.- mışıdum 17

v.- sam 33

v.- up 71, 111

var: mevcut, evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı; olumlu isim cümleleri de kurar.

v. 86, 139

v.+ dur 39

v.+ ıdı 23

vaşf (Ar.): nitelik, sıfat.

v.+ı 148

ve'sselâm (Ar.): işte o kadar, son söz bu anlamında sözü kısa kesmek için kullanılır.

v. 148

velê (Far.): velâkin, ama.

v. 7

veli (Ar.): sahip.

v. 76, 82, 88

yâ (Ar.): ey.

y. 24, 28, 32, 33, 56, 66, 68,

78, 82, 88, 138, 139, 141, 150

yâdigâr (Far.): Bir kimseyi ya da nesneyi hatırlatacak sey.

y. 152

yağluğ: büyük mendil, çevre.

y.+ ıla 42

yakın: arada az mesafe bulunan.

y. 65, 129

yalağ: aldatmak maksadıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı, asılsız söz.

y.+ layup 91

yalın: çıplak, üryan.

y.+ cağ 17

yalvar- : dilenmek, yalvarmak.

y.+ u 68

yan: bir eksene göre sağ veya solda kalan taraf.

y.+ a 63

y.+ ına 92

yan- : candan, içten üzülme.

y.- sa 147

yâr (Far.): sevgili.

y.+ üm 21

yara: bir şeyin iç veya dış yüzünde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen oyuk, gedik, yarık.

y. 118

yarad- : olmayan bir şeyi var etmek.

y.-uldu 138

yarluğa- : birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek.

y.- ğıl 150

yaş: doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman.

y. 55, 72

y.+ ı 6

y.+ unı 94

yaşa- : yaşında bulunmak.

y.+ adum 107

yaz- : yazı ile anlatmak, yazıya dökmek.

y.+ ıla 22
y.+ ulanı 33
y.- a 151
y.- an 151
y.- anı 150
y.- um 152
yer: bir nesne veya kimsenin kapladığı yahut kaplayabileceği boşluk, bulunduğu mahal.
y. 75
y.+ ümden 14
y.+ e 56, 124
y.+ inden 12
yeryüzi: üzerinde yaşadığımız yerküresinin kabuğu, arz, dünya.
y.+ nde 19
yêt-: bir ihtiyacı karşılayacak, giderecek nicelikte olmak.
y.- diler 145
yıl: yıl, sene.
y. 146
yigit: yiğit, delikanlı.
y. 143
yine: bir daha, tekrar, gene.
y. 88, 102, 119, 134
yok: bulunmayan, mevcut olmayan nesne, kimse.
y. 7, 117
yuvalan- : yuva kurmak, yuva edinmek, ev-bark sahibi olmak.
y.+ ur 39
yürü- : yürümek, adım atarak ilerlemek, gitmek.

y.- diler 43, 128
y.- r 22
y.- rdi 112
y.- rdüm 19
yüz: başta alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, yüz.
y. 49, 56, 73, 113, 122, 133, 135
y.+ i 69
y.+ inden 11
y.+ ine 5
y.+ lerini 124
y.+ ümizi 79
y.+ üni 42
zahmet (Ar.): sıkıntı, eziyet, rahatsızlık.
z. 62
zamân (Ar.): zaman, vakit, süre.
z. 13, 104
zâr (Far.): ağlayan, inleyen.
z. 35
zâri (Far.): ağlama, inleme.
z. kılpup 10
zerr (Far.): altın.
z. (kal'a-i z.)+ in 21
zerrât (Ar.): zerreler.
z. 120
zerre (Ar.): çok küçük parçacık.
z. 12, 14
zevâl (Ar.): yok olma, yok

edilme, ortadan kalkma.

z. 32

zinde (Far.): diri, canlı.

z.+ dür 120

zirâ (Ar.): çûnki, şundan dolayı.

z. 15

zü'lfekâr (Ar.): Hz. Ali'nin ucu çatallı, ortası yivli olan çok meşhur kılıcı.

z. 35

z.+ a 104

z.+ ı 87, 109

z.+ıla

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesi, Türkçenin 13.-15. yüzyıllar arasını kapsamaktadır. Türkçenin batı kolunu oluşturmukla beraber, Türkçenin doğu koluna göre (Çağatay, Kıpçak vb.) farklı özellikler taşımaktadır. Bu özellikler, Eski Türkçenin bir dâvamı olmakla birlikte, Oğuzların kendi diline özgü ses özellikleridir. Bundan dolayı Oğuzlar için Anadolu, kendi lehçeleri üzerine bir yazı dili oluşturmak için büyük bir fırsat yeridir.

Çalışmamız Eski Anadolu Türkçesi döneminde olup bu dönemin özelliklerini taşımaktadır. Yazarı hakkında bilgiler azdır. Çeşitli yerlerden yazar ve eserleri hakkında giriş bölümünde bilgiler verilmiştir. Ancak yazarın eserlerde kullandığı ismin ona ait olup olmadığı şüphesi de vardır.

Kesikbaş Destanı; Hz. Ali'nin fedâkarlığını, cesaretini, yiğitliğini ve kahramanlığını yansıtan cenknamelerden biri olma özelliğini sunmaktadır.

Arap harfleriyle yazılmış Kesikbaş Destanı manzum bir eserdir. Eserin müstensihî bilinmemektedir. Harekeli bir metin olan Kesikbaş Destanı'nda yazar, sesli harfleri de göstermiştir.

Hazırlanan bu tezde Kesikbaş Destanı adlı eser, transkripsiyon alfabesi ile Latin harflerine aktarılmış ve dil incelemesi yapılmıştır.

Dizin bölümünde metin içinde kullanılan kelimelerin, karşıladıkları anlamlarına yer verilmiştir.

Kelimelerin yazılışında göze çarpan bir başka hususiyet de bütün seslerin gösterilmiş olmasıdır. Bu durum hikâyelerin halk için kaleme alınmış olmasının getirdiği bir özellik olsa gerektir. Eserin harekeli olarak yazılması dudak uyumunun incelenmesini kolaylaştırmıştır. Eserin yazılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Eserin sonu dua ile bitmektedir.

Ele alınan metnin dil özelliklerinden hareketle Türkçenin dönemleri içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Metnin dil özelliklerine göre Eski Anadolu Türkçesi dâvrinde yazıldığı tespit edilmiştir. Metinde tespit edilen dil özellikleri şu şekildedir:

1. Müstensih bir kelimeyi yazarken çoğunlukla hem hareke hem de sesli harf kullanmıştır. Bu yazım şeklinden dolayı metnin daha hızlı ve akıcı okunmasını sağlamıştır.

2. Çalışmamız inceleme kısmında, kelimeler örnek gösterilirken Arap harfli yazılışı da verilmiştir. Çalışmamızda kapalı e kullanılmıştır. Eserde kapalı e'lerin genel bir kaide gibi belirtilmiş olması yazmanın bir başka özelliğidir: yère (56), vèrdi (3), dèdi (93), èrmişem (16), ède (32), èy (45), ètdiler (56), èrişdi (62), gèce (43), yèyeyim (98), èdelüm (116), vèrür (121).

3. Metinde yer alan bazı kelimelerin imlasında bir düzensizlik bulunmaktadır. Aynı kelime başka sayfalarda farklı şekilde yazılmış olarak karşımıza çıkmaktadır: daḥı (4), daḥı (31), zülfeḳâr (28), zü'lfekâr (109), kesik (72), kesük (6)

4. Metinde arka damak ünsüzü olan (ḥ) üç noktalı kefle (حّ) yazılmakla beraber kef (ك) ile yazıldığı da görülmektedir: âdemüḥ (20).

5. dūn, gubar, arkun arkun, key, gibi günümüz Türkçesinde kullanımdan düşmüş kelimelere rastlanmaktadır.

6. Bazı eklerin hem ayrı hem de bitişik yazım şekilleri bulunmaktadır:

ḳalduralar (11)	èrdiler (43)
sileler (11)	yaşlar (37)
ferişteler (20)	èrişdiler (131)

7. (i)çûn edatı bitişik şekilde yazılmıştır: senün-çûn (137), oḡlı-çûn (142).

8. Metinde günümüz Türkçesinde kullanımdan düşmüş 2. tekil şahıs emir eki olan -gII ekine rastlanmıştır: yarluḡaḡıl (150).

9. Bildirme eki hem +dUr hem de +dUrUr şeklinde kullanılmıştır: oldur (119), taḡlu durur (74).

10. Bazı kelimeler ünlü ile başlayan ek almalarına rağmen tonlulaşmamıştır: 'avratumı (26), ḳanatı (39), nefreti (86).

11. +(y)la, (y)le edatı hem "ile" şeklinde ayrı olarak yazılmış hem de kendinden önce gelen kelimeye bitişik ve elifsiz şekilde yazılmıştır:

allâh ıla (1)	ayla (131)
'alîyle (131)	'alî ile (36)

12. Metin içerisinde Eski Türkçede yer alan bazı kelimelerin yuvarlak şeklini koruduğu tespit edilmiştir: kesük (7), erlük (31), girü (48), dèyü (68).

13. i- fiilinin görülen geçmiş zaman eki farklı yazılış şekliyle metinde karşımıza çıkmaktadır. Görülen geçmiş zaman, hem kelime tabanından ayrı

yazılmış hem de kelime tabanına bitişik şekilde yazılmıştır. Kelime tabanına bitişik yazılırken herhangi bir ünlü kaybına uğramamıştır:

var-ıdı (23)

oğur idi (58)

yâr idi (23)

kılur-ıdı (41)

14. Metin içerisinde Eski Türkçede kelime başında yer alan "t" ler tonlularak "d" takı > dahı (4) olmuştur. Metin içerisinde bazı kelimelerin son sesinde tonlu ünlü, urup (117), söyleyüp (13) bulunmaktadır.

15. Bildirme ekinin ünlüsü daima yuvarlaktır ve bitişik yazılmıştır: başdur (7), aydur (33), kıyusıdur (47).

16. Öğrenilen geçmiş zaman eki daima düz-dar ünlülü olarak yazılmıştır, bu durum dudak uyumuna aykırı kullanıma sebep olmuştur: urmuşlardı (5), getürmüş (48).

17. Metnimizde gelecek zaman için kullanılan bir ek yoktur.

Sonuç olarak Kesikbaş Destanı isimli eser çeşitli yönleriyle incelenerek yazılmış olduğu döneme ışık tutmamıza yardımcı olmuştur. Çalışmamız, Türk dili üzerine araştırma yapanlara yardımcı olması temmeni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali. *Oğuzların Dili-Eski Anadolu Türkçesine Geriş*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- ARGUNŞAH, Mustafa. *Kirdecî Ali Kesikbaş Destanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- ASLAN, Namık. “Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali’ye ait olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 20, (2006), ss. 189-207.
- ATMACA, Emine. *Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Söz Varlığı ve Anlam Olayları*, Konya: Palet Yayınları, 2016.
- AYVERDİ, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005.
- BANGUOĞLU, Tahsin. *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1986.
- BİLGEGİL, Kaya. *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- BİLTEKİN, Halit. Kirdecî Ali ve Dâstân-ı ‘Ömer İbni Hattâb Adlı Küçük Mesnevisi, *Turkish Studies*, C. 8, S. 1, (2013, ss. 1014-1064.
- BOZ, Erdoğan. *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019.
- CEYLAN, Emine. “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 47, (1991), ss. 151-165.
- COŞKUN, Volkan. *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: İq Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.
- ÇELEBİOĞLU, Amil. *Sultan II. Murad Dêvri Mesnevileri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1986.
- DİLÇİN, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1983.
- ERDEM, M. Dursun. “Münteha Gül, Kapalı e (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 11, (2006), ss. 111-148.

- ERGİN, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım, 1993.
- HENGİRMEN, Mehmet. *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Engin Yayınları, 2015.
- KANAR, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2008.
- KARAAĞAÇ, Günay. *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- KARADOĞAN, Ahmet. "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler", *TDAY (Belleten)*, C. I-II, S. 44 (2003), ss. 171-179.
- KARAHAN, Leyla. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- KOCAOĞLU, Timur. "Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı ê / i Meselesi", *Türk Kültürü*, S. 483-484, (2003), ss. 266-281.
- KOCATÜRK, Vasfi M. *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: İKÜ Yayınevi, 2018.
- KORKMAZ, Zeynep. *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- KORKMAZ, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- KOZAN, Ali. "Keskibaş Destanı ve Türk Kültüründe Kesikbaş'a Dair Yeni Bulgular", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, S. 209 (2014), ss. 177-207.
- KÖKTEKİN, Kâzım. *Eski Anadolu Türkçesi*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2017.
- KÖKTEKİN, Kâzım. "Eski Anadolu Türkçesinde Manzum ve Kısa Manzum Hikâyeler, Dâsitan-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan) ve Dil Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 61, 2018.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat. *Edebiyat Araştırmaları 1*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat. *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- MERHAN, Aziz ve ŞAN, Funda. *Eski Anadolu Türkçesi Notlar ve Metinler*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2016.
- OBA, Emin. *Eski Türkçeye Göre Kazakçanın Söz Varlığı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

- İstanbul, 2019.
- ÖZKAN, Mustafa. *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.
- ÖZKAN, Mustafa. *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2009.
- ÖZTÜRK, Erol. *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- PAÇACIOĞLU, Burhan. *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağırcığı*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- PARLATIR, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları, 2011.
- REİCHL, Karl. *Türk Boylarının Destanları* (çev. Metin Ekici), Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- SAKAOĞLU, Saim ve DUYNAMAZ, Ali. *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008.
- ŞAHİN, Hatice. *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- TAŞKESENLİOĞLU, Lokman. "Kesikbaş Destanı'nın Tespit Edilen Yeni Bir Nüshasına Dair Değerlendirmeler", 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin E-Kitabı*, (29-31 Ocak 2020), Kayseri. ss. 363-373.
- TEKİN, Talat. *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- TEKİN, Talat. *Orhon Yazıtları*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2017.
- TEKİN, Talat ve ÖLMEZ, Mehmet. *Türk Dilleri Giriş*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2014.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri. *Osmanlı Türkçesi Grameri III (Eski Yazı ve İmla-Arapça-Farça-Eski Anadolu Türkçesi)*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.
- Tarama Sözlüğü. 8 Cilt, Ankara: TDK Yayınları, 1995.
- Türk Dil Kurumu. *Derleme Sözlüğü*, 12 Cilt, Ankara: TDK Yayınları, 1993.
- TÜRK, Vahit, DOĞAN, Şaban ve ŞERİFOĞLU, Yasin. *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Yayınları, 2005.

YELTEN, Muhammet. *Eski Anadolu Türkçesi (Dil Bilgisi ve Metinler)*, İstanbul: Hiperyayın, 2019.

YELTEN, Muhammet. *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009.

TIPKIBASIM

<p> اول ايكسي جكا مؤمنين يار ايدى يا محمد سنا شفاقت قبل ديدى تيفوتوسر كوز كر دى اوبوسه دندي اولام فيا مئده سنا قا فيد كمانه دولدي كوز كرى ذوالفقار يله جگرين ياز يم معدن حقبه كورم اوزك اشين يئنه يئيم دولدك ايت داي اذلك دنوبسي اولديني كم بلور اذنت زوال ايده سنا انغه باز يلا في كورنم كرك كم باستجه كوروره اول بولده </p>	<p> فر خلا لم بر حوب اوغلووم و امر ايدى اوغلو ميله كوردي ريد بريدى عور قوي اديك كيردي شوبه عور قوي اديك مرسك بكا چون ملى ايشردى انبى سوز ايدى ديدي ملى يا رسول الله و ايم يا بس اولم يا كسم ديوزني باشين بورا اذنت نور ياشيم عور قى واثر ماسم اذلك كرام اولسوز بكا ديدي س رسول باعلى اارها اكا ملى ايدى يا رسول داووم كرك الدي هماده بركندى ائينه </p>
--	---

دولدونه

دَوْلَتِ بَدِي كَاتِدِي زَلْفَنَس	حَسَنِ اِيْلَهْ حَسْبِي اَبَلَدِي زَان
بَدِي بَلَر مِل اِيْلَهْ بَر مَشَر بِلَهْ دَم	اَوْتُوْر اَوْجِ بِيْلَهْ جَمْلَهْ صَحَابَهْ بِيْلَهْ
دَوْلَتِ بَلَر جَمْلَهْ سِي كُوْر يَان شَر اِيْلَهْ دَم	كِنْدِي عَلِي اَوَّل كَسَمِي شَبَّ بَا شِيْلَهْ
سُوْرَتِ اَبَدِي عَلِي دَوْلَتِ اَتْر حِي	اَوَّل كَسَمِي بَاشْ كِي كِيْدِي اَبَدِي قَدِي
صَبَاتِ كَمِ قَنَادِي وَرْدَتِ اَوْجَار	طَاغِ طَاغِ دِيْمَر بُو اَلَا نُوْر كَمِي
بِرَادَتِ اَنَم مَالِيْدَتِ اَوْتُوْر كِيْدِي	بَدِي مَضْحَكِ مَر حِي اَدَبِ اَبَدِي
كَمِي كَمِ عَلِي نَاز قِيْلُوْر بَدِي	اَوَّل كَسَمِي بَاشْ بِيْلَهْ هَم قِيْلُوْر بَدِي
عَلِي اَوْتُوْر اَوَّل كَسَمِي يَان شَر بُوْر حِي	بَغْلَفِيْلَهْ سِيْلَر اَبَدِي نُوْر وَ حِي
بَدِي كُوْر بَدِي كَمِي بُوْر وَ دِ بَلَر	قَلَمِ تِيْلَهْ نِيْر اَوْر اَبَهْ اَبُوْر بَلَر
عَلِي كُوْر بَدِي اَنَدَا بُوْر دِيْمَر نِيْمِي	صُوْر دِي كَسَمِي بَاشْ اَوْلَمِ اَوَّل اَوْتُوْر
بَدِي اَشِيْر قِيْر مِي دَم اَوَّل مَقَام	كَمِ دِيْنِ اَلَدِي مَر رُوْفِي اِي هَم اَح
اَوَّل كَسَمِي بَاشْ بَدِي اَشِيْر اَوْتُوْر	لِيكِي اَنَم كِي بَلَم نَهْ جَارَهْ دَم

مَلِكٍ يَدْبِكُ كَوْنِي بِرُذْرِي قَيْدِ
دُونِي مَلِكٍ كَيْدِي وَأَرْدِي دَوْلِدِي
أَوْزُونِي بِنِي يَوْمَ فَوَاحِجِ إِدْبَانِكِ
كَلْبِي قَيْدِي بِأَشْنِيهِ كَيْدِي مَلِكِي
كَنْدُونِي دِي بِأَيْتَرِ اسْتِكْ جَنْكِ أَوْلِي
أَلْبِي كَنْدِي هَانْدِي أَيْدِي وَه
أَيْدِي عَظْمِي دِي بِأَسْبِي أَيْدِي وَه
سَلْدِي قَيْدِي كَنْدِي نَا كَهَانِ
دَوْلِدِي دَلِيلِي جَوْدِي كَسْتِي بِأَشِي كَرْدِي
يَوْمِي سَوْرِي أَنْفَانِ أَيْدِي
أَرْفُونِ أَرْفُونِ صَارْتُونِي بِأَيْدِي
أَيْدِي كَيْدِي مَضْحَمَاتِي فِي

صَانِ جَهَنَّمَ قَيْدِي سَلْدِي أَوْلِي قَيْدِي
أَلْبِي شَوْلِي كَنْدِي بِكَنْدِي شَيْدِي بِدَلِيلِي
بِرْتِي بِه بِفَلْبِي أَوْجِي أَوْلِي
تَلْبِي كَسْتِي أَسْأَلَانِي أَوْلِي جَوْدِي
أَيْدِي بِسَلْدِي مَلِكِي أَلْبِي كَسْتِي أَوْلِي
تَلْبِي أَيْدِي كَنْدِي دَلِيلِي
تَلْبِي تَسْبِيحِي كَلْبِي كَنْدِي بِدَلِيلِي
دَلِيلِي أَلْبِي كَسْتِي بِفَلْدِي هَانِ
كَنْدِي كَنْدِي فَتَلُو بِأَشِي أَيْدِي
بِأَلْبِي سَلْدِي كَسْتِي دَلِيلِي
كَاهِ أَيْدِي كَاهِ بِأَشِي دَلِيلِي
أَرْفُونِي دَلِيلِي أَوْجِي أَلْبِي
أَلْبِي غَارِ

<p> کوز او بيله اول غاز قیلور ایلدی الله کلدی الیند کند او جی جده قلدی تکریمه شکر ایلدی او توردی فرساعتی کل قلدی دیو بقدی هر یگانه اولدی کوزین کی اولو طاشندن باولش اولدی کوزدی برکتش تبر نایب اولدی یا الله فتح باب الله دردی قل دمازید نشده مستجاب حق تعالی حضرتین یلوا سر او توردی بر حانونه انده بوزرین تکری ششیم جا تونه بوزرین </p>	<p> الله غازو قتی بیلور ایلدی لیکن قوتلرین مجانی فلما د کب جولله کوزدی اول کند او جوی بوی اونسیدی زینانه درینسه مغلی کلدی باشنه اجدی کوزین نه شوننده کوزدی اولو قیو کلدی تبریمه قین دوردی او سر حق تعالی به نضره غایلدی جولله بسم الله در هر فتح باب قدیم اندی فابویه بالله دیو فابویی فویازدی کوزدی بوسرین اول سر بک ایچی بوزرین </p>
--	---

سجده به و اردوباد تيمور ابدی
کوزباشیه خدیو باش افسان
ای فوری چندی حاجی اباکرو
جمله پیشکش ابانی بقلود در
بر نری دیو کند و پستل ایش
چونکه کوردی علی اول مسکین لری
کلیه اوردی چون کوردی بلتر
چهر شوی با علی خرد بود
پیش یک ایدوک بشیور زمزمی فوری
بو کجه بوه ساسول کایان کله
حاجی سیوه کلوب ابو بشور ابدی
حمد الله کج ابر شند و کج پارچی

اه ابدی کوه چقار در سنی
اول کسکه باشکد حالای اول ایش
کوردی بشیور کسجا الله اول اورد
دیو ائده جیکری طغلو در
کونده بشیور بشیور بر ایش
تکریش اسر سلاخی اول جو مزده
صد هذران شاز و حرم اول دیگر
دیو ائده قبل بیوز اذ ادر
کونده بشیور کباب ابدی ابدی
چبر و بر دی ساد شه پیشکاف
دیو ائده سبوی قرینا اوردی
کم بیوه حوه سنی احسان ابدی

دیدی

بمَلَكَةٍ نُورِيْبٍ نَشَارُ وَمَعَهُ اِيْلِيْمٌ	دِيْدِيْبٍ حَقِّقٍ يَارِيْبٍ فَاوْرُسِيْبٍ قُوْرَانِيْمٌ
كَيْسِيْبٍ مِثْلِيْبٍ كُوْرِيْبٍ مَحْمُوْدِيْبٍ اِدُوْرِيْبٍ	اِيْبِيْبٍ فُوْدِيْبٍ كَجَدِيْبٍ دَايِيْبٍ اِيْلِيْبٍ رُوْرِيْبٍ
هَمْدِيْبٍ دُوْرِيْبٍ طَارِيْبِيْبٍ بَلُوْرِيْبٍ دِيْبِيْبِيْبٍ	كُوْرِيْبٍ بُوْدِيْبٍ كُنِيْبِيْبٍ بَلُوْرِيْبٍ بَايِيْبِيْبٍ
اُوْرُوْدِيْبٍ دُوْرِيْبِيْبٍ مِثْلِيْبٍ اِنْسِيْبٍ نَقِيْبِيْبٍ	بُوْمِيْبِيْبٍ وَاِرطَانِيْبِيْبٍ اِدِيْبٍ كُوْدِيْبٍ سِيْبِيْبٍ
كِيْمِيْبٍ اِيْبِيْبٍ بَايِيْبِيْبٍ مِثْلِيْبٍ اُوْلُوْمِيْبٍ اِنْفِيْبِيْبٍ	ذُوْرِيْبٍ اِنْفِيْبِيْبٍ اِيْبِيْبٍ اَلِيْبِيْبٍ اَلِيْبِيْبٍ عَمِيْبِيْبٍ وَوِيْبِيْبٍ
سَمِيْبِيْبٍ كَلِيْبِيْبٍ اِيْبِيْبٍ اِرْسَالِيْبِيْبٍ سَمِيْبِيْبٍ اِيْبِيْبِيْبٍ	مِثْلِيْبٍ كُنُوْدِيْبٍ كُنُوْدِيْبِيْبٍ دِيْبِيْبٍ اِيْبِيْبِيْبٍ
دِيْبُوْدِيْبٍ اُوْرُوْرِيْبِيْبٍ اُوْلُوْمِيْبِيْبٍ اَذَلِيْبِيْبٍ دَكَلِيْبِيْبٍ	اَشِيْبِيْبٍ نَفِيْبِيْبٍ اِيْبِيْبِيْبٍ اِيْبِيْبِيْبٍ اَبُوْرِيْبِيْبٍ دَكَلِيْبِيْبٍ
نَفِيْبِيْبٍ اُوْرُوْرِيْبِيْبٍ جَانِيْبِيْبٍ كَارِيْبِيْبٍ اَتَمَدِيْبِيْبٍ	نَفِيْبِيْبٍ اُوْرُوْرِيْبِيْبٍ بَرُوْرِيْبِيْبٍ اُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ
دِيْبُوْدِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبٍ هَمْدِيْبِيْبٍ اُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ	قَاتِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبٍ كَزُوْرِيْبِيْبٍ اُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ
قَاتِيْبِيْبٍ دِيْبِيْبِيْبٍ دِيْبِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ	كُوْرِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ
كِيْمِيْبِيْبٍ سَمِيْبِيْبِيْبٍ اَلِيْبِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ	دِيْبِيْبِيْبٍ سَمِيْبِيْبِيْبٍ بَرُوْرِيْبِيْبٍ دُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ
اَبُوْرُوْرِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ	سَمِيْبِيْبِيْبٍ كَسَمِيْبِيْبِيْبٍ قَامُوْرُوْرِيْبِيْبٍ اَبُوْرُوْرِيْبِيْبِيْبٍ

کلمه در بریدن سنی بریدن بجا در
 علی دلدی بجه سنو ک با شنی
 این شاکه سنی دانی اولدورم
 ذیو ایندی ثملی سنی سینیسم
 نه قویم نیری نه خود یجو کوزی
 کوزینما الرب ماله قلدی عالیه
 اوزدی اوج کوزینما نانا نه
 اوج کوزین ماله قلدی البهاری
 صبحی دی علی هاندیم ایلار رب
 جود الله نوبت عالیه دلدی هانه
 دلدی کل مسلمان اول برحق کوز
 اولر ایسک شلدی باشور کسرم

سن کوز سکه بن کلدن ایلدیم سکا
 کسینم دانی اقدیم قانو رفی
 قانوی کلاه بوسرا چی اولدورم
 دیباده هم اولور کوز قوما بیسم
 بقارم مکه مدینه شهر رفی
 علی نلقا نولر طو ندی فار شولر
 هیچ مضرب کلهی قورلور کله
 قانیدیم نهد دندی بلدی
 کیشندن قانه دوزد کوز کوز
 ذولفقان ال کوزدی اولد ماله
 کوزینور بر لیکنه ایمه کوز
 کالی شردن اداد ایلر م

اول دیو

عَسَمَ اَجْرَهُ دَبِي فَبِرَسِي سَمِدَم	اَوَّل دِيو اَيْتَر نِيك بِشَانَم دَمِدَم
نَاقِدِي كَم قَانَه دُونَدِي كُو زَرِي	بُوَنَه مَلِي اَبَشَنَدِي اَب اَبَشُو سُو زَرِي
كَسَدِي اَنَدَر دِي سَر اِيك طَاشِنَه	ذَو لِقَا مَرِي هَلَدِي دِيوَنُك بَا شِنَه
جَمَلَه دِيو كُو دِيك بَقَلَدِي رَ نَفِي	بُوَنَه كَسَدِي اَوَّل لَيْسَنَك بَا شَرِي
حَضَرَتِ اللّٰه نَالِي اَبَلَدِي وَه	سَجْدَه يَه وَرُو بِي شَكْر اَبَلَدِي
بُوَر دِي اَوَّل جَسَدِ اَوَّل اَنَدَرَه كَمَلَك	دِيوَنِي اَنَدَرَه كَمُو دِيك اَوَّل دِيوَنَه
تَمَسَتِ اَنَدَرِي جَمَلَه سِنَه مَالِي	بُوَر دِي اَوَّل بَشِيوَر كَسَنَك اَلِي
اَنَدَرُو كَم قَانَتَه كَمُو دِي دِي هَا ك	وَ اَر دِي اَوَّل حَاوَقِي دِي مَجَالَه
اَوَّل نِيَمَه بَا شِنَه قَا رَشُو كَمَلَك	هَمَرِي بِي كَمُو رِي جَمَلَه مَال اَدِي كَم
قَبِي دَرِيوَنَه جَمَلَه سِنَه اِيك لَوَم	دِي دِي بَلَكَم يَا مَلِي سِنَه نِيَدَه لَوَم
نَر دَبَاهَ بُوَنَه نَحْسِنَه جَمَلَه وَر	نَوَسْتِ دِي كَم اَنَزَقِنَسْتِ اَوْرِي بَا دَوَاوَر
جَمَلَه كُو زَرِي حَمُو بَرَادَنَه جَمَلَه وَر	عَلِي اَبَلَدِي هَمَلَه اَبَلَدِي اَبِي بَرَا

این سینه بود آری که در سوره
 جمله بخورد تا آن وقت که در
 تو آن سینه بود در سوره اول و میر
 اول و در کاهنه که در سوره
 بسا شفیق کتورین پیغمبر
 یوز در نی یوه فیوض سوزد بیکر
 هر سرب در عاقبت باشین اجاز
 کوزد بیکر قدرت انو ناکهان
 بقدر بیکر من قیو باشینه
 شاد حرم یوزد بیکر مکتبه
 چون از شنید بیکر یغین بر صد بیکر
 بسا خبر اولدی بر سوره کوز

سینه اولدی جمله موزد قرآن
 جمله زرات اولدی زنده در
 حکمی جابر بلدی نجه دیکر فیوض
 ما سنا لظنکد که اول محرم قلله
 اول نی لر جمله عالمه سوزد سرب
 خوف تعالی به تفریح قلب بیکر
 شویله که نالی کریم عشق حجاز
 اندی قویوبه هماندر دبان
 حوش سر سلاطین دورد بیکر ایله
 اول قیودن جمله جفاندر بیکر
 قول بیکر الله یغیر بر داد بیکر
 تکرینک اسسلا فی جو موزد کوز

مصدق

<p> ^{کوشش} صالحه ایله ابروئند بلس دره هم قرآه اولسوه مبارک ای شایر بوز سور دین ایغی طوفی برافین نورنی اولدب کلر اول اولریند بوز سور دین ایغی طبر انیس سن سن اول محبوب رب العالمین سکا محتاج جمله انسه ملک در جعدکله سن سن جمله در ناره طیب قل شفاعت یا ایسی الله بکا قابقره سکر کلرک فاللند رب ای نبوت مظهر جود سوا ربدی ایبر جمله انزه حافر دت </p>	<p> ایغری فار سو بلیله کور نشد بلس دی بلب خوش کلرک ای صاحب هنر کلدر کسله باش رسولک قایتنه بسد قاتلر ای همان کسله باشنه کلرک بپر و اول هیولف قایت دید بکه ای رحمت لقا ملین جعد سنو شجره یو اولدی نه نلک سکا اساه جمله انلر یا حنیب حاجتم و اربار رسول الله سکا یو اوغو لجمی دیویمشدی قل دعا انادی با محسطن سن دعا قادی رسول اولدی حیره </p>
---	---

اولدري بن اولگوي اول دحي	بيريگت صورنده احسن ابي ابي
مخله سي الله مراده اير ديلر	اورادته قلعوب مروانه اولدير
صاغ ايسله هر سوي اير نديلر	شازو حرم منديلله بيزديله
بويجه بيل راجي هر سوزد بيلر و نه	شكر ايدوب الله قوللو ايتد بيلر
بسن قول اولان كيني قوللغا كرك	قوللو اقيبه اوده ياشنه كرك
وضيفي حامي بواده اولدري عام	اول كسك باشنه سركن شيني و السلام
فامالات فامالات فامالات	اول جيبوتك مروچينه ديوصلون
دوياني بزي دكلاه باغي	رجهنوكله ياد لفعول باغي

هرگم اگا دمايله بوي بزان كانين
خلره يازه انورك شرفي كراما كانين
بوي بازوم فاله بزدن يادكار قالميم
بن فاله خنظم زودكار
عنت بديوت
الله تعالي